

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Kateřina REŽŇÁKOVÁ

**Dívčí středoškolské vzdělávání na přelomu 19. a 20. století a jeho
vývoj**

Olomouc 2016

Vedoucí práce: Mgr. Pavel NEUMEISTER, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu, prameny a internetové zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 21. 4. 2016

.....

Poděkování

Děkuji Mgr. Pavlu NEUMEISTEROVI, Ph.D. z Ústavu pedagogiky a sociálních studií za odborné vedení mé diplomové práce, mnoho cenných rad a podnětů a také za ochotu, kterou projevil při konzultacích mého tématu.

Obsah

1 Úvod	5
2 Emancipace žen v české společnosti v průběhu 19. století.....	8
3 Rozvoj českého školství na přelomu 19. a 20. století.....	12
3.1 Střední školství	16
3.1.1 Vývoj středního školství	18
4 Vzdělávání dívek v českých zemích	21
4.1 Vzdělávání dívek v českých zemích v průběhu 19. století.....	23
4.2 Ženské spolky	28
5 Středoškolské vzdělávání českých dívek na přelomu 19. a 20. století.....	30
5.1 Dívčí gymnázia na přelomu 19. a 20. století	32
5.2 Dívčí lycea na přelomu 19. a 20. století	33
5.3 Ženská vzdělávací jednota Vesna v Brně	36
5.3.1 Stručné dějiny spolku a jím provozovaných dívčích škol.....	36
5.3.2 Charakter vzdělávacích aktivit v rámci spolku Vesna	42
6 Významné osobnosti dívčího vzdělávání v Českých zemích.....	45
7 Závěr	51
Seznam literatury a zdrojů	54
Obrazová příloha.....	58
Anotace	67

1 Úvod

19. století, označované někdy také jako tzv. dlouhé století, představuje velice zajímavou historickou epochu, a to jak z evropského hlediska, tak i z hlediska Českých zemí. Evropské velmoci tehdy dominovaly světovému dění,¹ vrcholila průmyslová revoluce a v těsné souvislosti s ní i modernizace evropské společnosti.² Jednou z dominantních evropských velmocí byla habsburská monarchie, od roku 1867 označovaná jako Rakousko-Uhersko, i když se jednalo o velmoc postupně slábnoucí a ztrácející vnitřní soudržnost, což se velmi intenzivně projevilo po vypuknutí 1. světové války v roce 1914. Ačkoli záminkou pro zahájení válečných operací byla smrt habsburského následníka trůnu, Rakousko-Uherskou bylo v plánování válečných operací i v podstatě též zahraniční politiky ve vleku Německého císařství.

České země pak mimo jakoukoli pochybnost představovaly jednu z nejdůležitějších součástí monarchie, a to nejen pro svoji lidnatost, nýbrž i pro soustředění rozsáhlé průmyslové kapacity. S určitým zjednodušením lze konstatovat, že habsburská monarchie – i se všemi nedostatky – poskytovala relativně dobrý rámec pro rozvoj českého národa. Domnívám se, že toto si lze nejlépe uvědomit, pokud se člověk zorientuje ve světovém dění tehdejší doby, kdy velké množství národů bylo začleněno do mnohonárodnostních velmocí (např. Osmanská říše), v jejichž rámci měly minimální prostor k emancipaci. V rámci své práce nicméně neopomenu zmínit překážky, které byly kladeny ze strany německého obyvatelstva a jeho reprezentace v českých zemích.

Velmi intenzivní modernizace tehdejší společnosti probíhala právě v Českých zemích, ve kterých se vyvinuly dvě odlišné národní společnosti, a to společnost česká a německá, mezi nimiž se pak ještě rozvíjela kultura židovská. Fenomén národního obrození, který stál u zrodu novodobého českého národa, je proto nutné chápat právě v širším kontextu zmíněných složitých a komplexních modernizačních procesů. Specifickou roli v rámci národního obrození a také v rámci modernizačních procesů pak sehrálo české školství či obecněji vzdělávání, jehož počátek je nutné spojovat s tereziánskými školskými reformami a jehož rozvoj byl později umožněn právním rámcem rakouského státu.

Specifickou součástí modernizace společnosti – ať již k ní docházelo během 19. století v Evropě nebo k ní dochází v řadě rozvojových zemí v současnosti – vždy představovalo

¹ Viz např. KENNEDY, Paul. *Vzestup a pád velmocí. Ekonomické změny a vojenské konflikty v letech 1500 až 2000*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. ISBN 978-80-710-6173-1.

² K problematice modernizace společnosti viz podrobněji např. GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 2005. ISBN 80-7203-124-4.

a představuje postupné zlepšování postavení žen v jednotlivých rodinách i v celých společnostech, tedy jejich zrovnoprávnění s muži, pro které se vžilo označení emancipace. Díky emancipaci jednotlivé ženy mohly a mohou rozvinout svůj osobnostní potenciál, ve svůj prospěch či v prospěch svých rodin, a příslušné společnosti pak zase mohou využívat obrovský potenciál představovaný miliony žen, které jsou vzdělané a již nejsou tolik omezovány ve svých obecně životních i specificky profesních aktivitách. Není snad zapotřebí nijak zvlášť zdůrazňovat, že emancipace žen, podobně jako celá modernizace, velice těsně souvisí s přístupem dívek ke vzdělávání a s gramotností žen obecně.

V současné době již jen s obtížemi dokážeme pochopit životní či existenciální postoje a pocity lidí v době, kdy docházelo k postupnému přechodu od tradiční agrární společnosti ke společnosti moderní industriální. Životní zkušenost je totiž do značné míry nepřenositelná. Můžeme se však pokusit nastínit, jakou roli v těchto procesech sehrávalo vzdělávání dívek a jakou mělo formu. V případě Českých zemí je pak nutné zaměřit pozornost především na středoškolské dívčí vzdělávání, protože poté, co byla tereziánskými školskými reformami zavedena povinná školní docházka, právě středoškolské vzdělávání dívkám otevíralo cestu k profesnímu i sociálnímu vzestupu a celé společnosti rozšiřovalo potenciál vzdělaných pracovních sil. Termínem dívčí středoškolské vzdělávání je pro potřeby předložené práce míněno vzdělávání dívek ve speciálních školách nebo alespoň v oddělených třídách. V rámci základní úrovně vzdělávání byly dívky vzdělávány společně s chlapci, což sice je také dívčí vzdělávání, avšak není to předmětem zájmu předložené práce.

Tématem této práce je proto problematika odděleného dívčího středoškolského vzdělávání v Českých zemích na přelomu 19. a 20. století. Toto téma bylo zvoleno právě z důvodu jeho těsné souvislosti s modernizačními procesy, s fenoménem tehdy vrcholícího národně emancipačního procesu a pro jeho význam v oblasti emancipace žen, což bylo stručně naznačeno v předchozích odstavcích. Cílem předložené práce je ukázat, jakou roli dívčí vzdělávání sehrálo v rámci modernizace české společnosti a jaký význam mělo dívčí středoškolské vzdělávání pro emancipaci českých žen. Co se týče zeměpisné lokalizace předmětu diplomové práce, tak českým školstvím je míněno školství v českých zemích v rámci Habsburské monarchie, potažmo Rakouska – Uherska.

Konkrétně chci nastínit vývoj českého školství v 19. století a na počátku 20. století. Následně mám v úmyslu popsat stav a úroveň, v jaké se nacházelo dívčí vzdělávání v předmětném období. Poté se zaměřím na jádro mé diplomové práce, kterým je středoškolské vzdělávání dívek v tomto období a to se zaměřením na konkrétní typy škol, kdy nejdůležitěji se chci věnovat dívčím gymnáziím a lyceím. Pro lepší porozumění charakteru tehdejších

dívčích škol se chci podrobněji zabývat školami, provozovanými brněnským spolkem Vesna, které chápu jako určitý vzorový model tehdejších vyšších, resp. středních škol v pravém slova smyslu (v případě lycea).

Ve své práci chci mimo jiné zdůraznit přínos konkrétních českých osobností, převážně žen, neboť velmi obdivuji jejich neobyčejnou míru nasazení a odhodlání (obzvláště s přihlédnutím k podmínkám, ve kterých své záměry prosazovaly), se kterou dokázaly tak zásadním způsobem přispět k emancipaci českých žen a to nejen prostřednictvím vzdělávání. Domnívám se, že výše nastíněné téma je poněkud opomíjeno a to zcela nepochybně neprávem – vždyť právě na tomto tématu lze poukázat na to, co mohou dokázat silné osobnosti (či sdružení takových osob), které vytrvale usilují o úspěch své myšlenky, v obtížných podmínkách pro rozvoj svého národa.

Základní metodu předložené práce představuje metoda sekundární analýzy odborné literatury (doplněné metodou deskripce a komparace názorů různých odborníků), včetně analýzy dobových pramenů.

2 Emancipace žen v české společnosti v průběhu 19. století

Problematiku emancipace žen v české společnosti v průběhu 19. století je nutné chápat a posuzovat v širším kontextu tehdy probíhajících historických procesů. 19. století totiž sehrálo ve vývoji evropských společností velice významnou úlohu. Mimo jiné je tomu tak též proto, že v tomto období probíhal komplexní a velice složitý proces modernizace, který se týkal všech aspektů života a fungování společnosti i státního aparátu, tedy i postavení žen, jejich emancipace nebo životního stylu.

Politika, ekonomika, řízení obcí a organizace celé společnosti byly samozřejmě i nadále v podstatě výhradní doménou evropských mužů, ovšem právě v Českých zemích se najednou začala objevovat celá řada zajímavých společenských úkolů, které sice vypadaly jako zdánlivě drobné, jejichž vyřešení však mělo velký význam pro další vývoj českého národa v rámci habsburské monarchie. Tyto úkoly „... jako by čekaly na tu část národa, která se ve své práci až dosud řídila rčením „*Kinder, Küche, Kirche*“. Letitá představa o ženském údělu, schopnostech a postavení se tak během druhé poloviny 19. století začala otrásat v základech.³

Lze přitom říci, že změna postavení ženy byla pokrokovějšími osobnostmi naopak chápána jako zcela přirozený jev vyplývající z pokračujícího vývoje lidské společnosti. F. Drtina přitom ve své knize z roku 1905 odkazuje na myslitele dob minulých, konkrétně na francouzské osvícenské filosofy, kteří zcela v souladu s tímto přístupem konstatovali například, že ženy mají zcela stejné právo na vzdělání jako muži (Nicolas de Condorcet), a není důvod odsuzovat ženy k průměrnosti, naopak některé mohou chtít vyniknout (Joseph de Maistre).⁴ Na svoji dobu se nepochybně jednalo o dosti neotřelé názory, jejichž pravdivost se v plném světle ukázala v podstatě až o století později, ačkoli tehdy ani zdaleka nebylo možné hovořit o plné emancipaci.

Za důležité v tomto ohledu považují zdůraznění skutečnosti, že ženy právo na vzdělání a rovnocenné postavení ve společnosti nenabývaly až na prahu moderní doby. Naopak, plně v souladu s přirozenoprávními principy jimi disponovaly vždy, avšak společenské poměry jim až do doby poměrně nedávné neumožňovaly jich v plné (tedy adekvátní) míře požívat. Nedomnívám se tedy, že by se jednalo o nový výdobytek, ale naopak o postupné kroky, resp. krůčky vedoucí k nastolení přirozených poměrů.

³ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-241-4, str. 7.

⁴ DRTINA, František. *Dívčí školství u nás a jinde*. Praha: Jednota učitelek, 1905, str. 7.

Jako zajímavou poznámku lze zmínit ještě výrok F. Drtiny, vztahující se k rovnocennému postavení žen vůči mužům, kdy upozorňuje na to, že rovnoprávnost neznamená nápodobu mužů ženami: „...a přiznati dlužno, že žena, potlačující svou ženskost a slepě muže napodobující, žena mužatka, nemůže býti nikterak ideálem zdravého emancipačního úsilí. Dnes, chvála Bohu, ve vzdělaném světě ženské hnutí emancipační vyzulo se již ze střevíčků dětských, kdy bývalo posměchem světa, kdy ženy a studentky se strojily jako mužové a chtěly napodobiti i různé mužské zlovyky a nectnosti. Tedy ne ve ztotožnění, ale ve sloučení, ve spojení obou pohlaví s jejich přirozenými zvláštnostmi, na nejvyšší možný stupeň zdokonalenými, ve sjednocení a společné práci obou k vyššímu celku třeba spatřovati budoucnost dokonalého člověčenstva.“⁵ K tomu lze jen říci, jak moc výstižně, i když poněkud vzletně, je popsán jev, který se v omezené míře vyskytuje též v současné době. I dnes se lze s tím, že některé ženy jediný možný způsob prosazení se v mužském světě chápou své maximální přizpůsobení mužskému elementu.

První desetiletí 19. století ženské nezávislosti sice příliš nepřály, avšak i v této době se rozhojnily politické debaty ve vyšších společenských vrstvách, což mělo za následek zvýšení zájmu žen o politiku. V urozeném prostředí se hojně četlo: „v šlechtických knihovnách se – vedle jiných – nacházelo Condorcetovo dílo, například práce *Sur l'admission des femmes au droit de cité* z července roku 1790, v němž čtenář zaznamenal nesporně progresivní myšlenku: „Proč by bytosti mající přechodné indispozice a těhotenství měly být zbaveny práv, která neodpíráme lidem s pakostnicí nebo se sklonem k rýmě?“ Tak trochu paradox, není-liž pravda: první úvahy o rovnosti pohlaví se šířily v prostředí, kde byla vzdělaná žena samozřejmostí, kde se s ní relativně slušně zacházelo, kde se ale neuvažovalo o možnosti jejího uplatnění na trhu práce a tudíž se neřešila ani otázka politických práv žen.“⁶

Po útlumu ženského hnutí v 50. letech 19. století v období bachovského absolutismu, lze o znovuoživení hovořit v souvislosti s osobou Vojty Náprstka. Jeho pohnutky pravděpodobně souvisely se zkušenostmi, které získal při svém pobytu ve Spojených státech amerických. Založil Americký klub dam, jehož prostřednictvím se snažil prosazovat myšlenky výchovy žen, jejich osvobození od těžké dřiny v domácnosti (aplikací moderní techniky do domácnosti), aby měly ve svém každodenním životě prostor pro svůj vlastní rozvoj a vzdělávání. Ve zmíněném spolku se především četlo a přednášelo. Nelze opomenout

⁵ DRTINA, František. *Dívčí školství u nás a jinde*. Praha: Jednota učitelek, 1905, str. 8.

⁶ LENDEROVÁ, Milena. „*A ptáš se, knížko má...*“. Praha: TRITON, 2008. ISBN 978-80-7254-956-6, str. 247-248.

jeho roli též při prosazování projektu Elišky Krásnohorské – gymnázia Minerva, neboť Náprstek v zájmu věci uplatnil svůj vliv pražské radě.

Emancipační myšlenky nevznikaly pouze ve vyšších společenských vrstvách. Potřebnost vzdělání i pro obyčejné ženy v domácnosti, které musejí zastat velké množství povinností a mají značnou zodpovědnost za bezproblémový chod domácnosti, byla taktéž zřejmá. Jak na tehdejší sociální situaci žen bez dostatečného vzdělání nahlížela odborná společnost je zřejmé např. z příspěvku v XIII. Výroční zprávě dívčích škol Vesny v Brně z roku 1899: „*Poznalo se, že nedostatečné vzdělání toto jest ze základních příčin bídy sociální. Denně se lze přesvědčit o tom, že skutečně neschopnost tak mnohých žen vrstev chudších, aby řádně spravovaly domácnost prostředky nepatrnými, jesti základem špatné výchovy dětí, příčinou přílišného docházení do hostinců, rozcházení se manželův a rozvodu.*“⁷

Vznikají nejrůznější typy dívčích škol, jejichž absolventky si hledají zaměstnání, a narušují tak dosavadní představu o muži, jakožto živiteli rodiny. Jak ostatně uvedla Miloslava Procházková v roce 1898 na sjezdu ženských spolku moravských v Hodslavicích: „*A jelikož je v rodině žena hospodyně především tímto předním činitelem, onou hybnou silou, která vše řídí a spravuje, třeba za pomoci služebných, záleží přede vším na hospodyni, aby se vykazovala všestrannou způsobilostí v oboru domácího hospodaření a správné výchovy dětí, rovněž aby s potřebnou dovedností u svých pomocnic se shledávala.*“⁸ Dochází tak k poměrně nenápadnému a pozvolnému posunu dosavadního paradigmatu - ženy se přestávají zajímat pouze o domácnost, ale zajímají se o veřejné dění - zapojují se do vlasteneckých aktivit, zakládají spolky a časopisy, pořádají dobročinné sbírky, účastní se zábavy v tzv. salónech, navštěvují přednášky a vzdělávací kursy.

Lze se tedy ztotožnit s názorem, že právě vzdělávání dívek v průběhu 19. století sehrálo významnou roli jak v procesu modernizace společnosti, tak v rámci emancipace žen. To lze také vysvětlit následujícím způsobem. Ženy, které neobdržely žádné či téměř žádné vzdělání a tudíž byly zcela nekvalifikované, se nemohly osamostatnit, neboť byly existenčně zcela odkázány na svého partnera (neprovdané ženy na své pokrevní příbuzné mužského pohlaví). Neprovdaných žen (právě manželský stav byl chápán jako ideál – vždyť bylo nutno ujít ještě poměrně dlouhou cestu, než mohly být i neprovdané ženy obecně chápány jako úspěšné) přitom bylo nezanedbatelné množství. Bylo tomu tak mimo jiné proto, že muž uzavíral manželství v podstatě teprve tehdy, kdy dosáhl dostatečného kariérního úspěchu a byl

⁷ Moravský zemský archiv (MZA), G167 (Vesna), i.č. 141. XIII. Výroční zpráva dívčích škol Vesny v Brně, str. 7.

⁸ Moravský zemský archiv (MZA), G167 (Vesna), i.č. 141. XIII. Výroční zpráva dívčích škol Vesny v Brně, str. 1.

schopen zaopatřit manželku a případné potomstvo. Vzhledem k tomu značná část mužů uzavírala sňatek až ve vyšším věku a někteří tak kvůli své špatné ekonomické situaci nemohli učinit vůbec. Proto právě vzdělání představilo prostředek k ekonomickému osamostatnění žen, či účasti na obstarávání prostředků pro chod rodiny a s tím související emancipaci jako takové.

Božena Němcová, vědoma si významu důkladnějšího vzdělávání a především výchovy pro emancipaci žen, projevovala své feministické inklinace též v rámci své literární tvorby (báseň *Ženám českým* z roku 1843 či povídka *Pohorská vesnice* z roku 1850). Nevzdělanost žen kritizovala v souvislosti s jejím nepříznivým vlivem na rodinný život.

3 Rozvoj českého školství na přelomu 19. a 20. století

Je velmi obtížné obecně definovat určité trendy ve vývoji české společnosti na přelomu 19. a 20. století, neboť na jedné straně dochází k rozvoji hospodářství, kulturního života, k rozkvětu literatury a umění a na straně druhé lze pozorovat špatnou sociální situaci, zvyšování daňové zátěže obyvatelstva při současném zvyšování cen. Aby bylo možné kvalifikovaně popsat dívčí vzdělávání a jeho vývoj ve vymezeném období, je nutno alespoň rámcově charakterizovat vývoj českého školství jako takového.

O školství jako masovému jevu je možné hovořit až po velmi zásadním kroku – zavedení povinné školní docházky. Za její zavedení vdčíme císařovně Marii Terezii, která vydává roku 1774 Všeobecný školní řád, který určoval šestiletou školní docházku pro děti od šesti let, o pojmu povinná však lze jen spekulovat, jelikož do škol přicházelo jen 60% dětí školou povinných. Právě tato skutečnost byla příčinou, že žáci i na konci tzv. povinné docházky neuměli téměř nic, neboť de facto ji neabsolvovali.

Školství v 2. polovině 19. století prožívalo značnou stagnaci související s jeho organizací. Zmíněná stagnace byla vyvolána úspornými opatřeními, která byla namířena zejména na školu obecnou a měšťanskou.⁹ I ve školství se projevilo negativní působení režimu v 50. letech 19. století, známého jako tzv. bachovský absolutismus. Konkrétně lze poukázat na konkordát s katolickou církví, který měl dopady také do školství, neboť katolický klér získal oprávnění dohlížet na vyučování ve školách.

Následně však došlo k řadě změn v návaznosti na školské reformy a novelizace příslušných zákonů. Zákon říšský z 14. května 1869 přinesl změny a je třeba mluvit o pokroku, neboť došlo k zavedení povinné osmileté docházky pro chlapce i dívky. Dochází také k sekularizaci školství. Zákonem byl stanoven i maximální úvazek učitele, jenž činil 30 hodin týdně a upravoval i maximální počet žáků ve třídě a to na rovných 80 žáků. I přes značné výhrady je možno říci, že uvedený zákon zavedl podstatné změny českého školství, a to v pozitivním slova smyslu, byl liberální a do jisté míry i moderní. Nutno podotknout, že přispěl také k značnému zvýšení gramotnosti národa - v následujících desetiletích patřily České země k nejgramotnějším v rámci Evropy.¹⁰

Zmíněná sekularizace školství neměla delšího trvání a církev si v roce 1883 opět vymohla novelizaci školského zákona (Novela školského zákona č. 53/1883 Sb.), který vedl

⁹ VESELÁ, Zdenka. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Brno: Masarykova univerzita, 1992. ISBN 80-210-0458-4, str. 54.

¹⁰ MORKEŠ, František. *Učitelé a školy v proměnách času*. Plzeň: Pedagogické centrum Plzeň, 1999. ISBN 80-7020-051-0, str. 26.

k opakovanému podřízení školství církvi. Jednalo se o jednoznačný krok zpět. Jak poznamenává Václav Kovaříček, „jedním z nejreakčnějších ustanovení byly úlevy ve školní docházce, které brzdily rozvoj české národní školy.“¹¹ V tomto období byla školní docházka stanovena od ukončeného šestého roku do ukončeného čtrnáctého roku. Úroveň vzdělávání byla však snižována hlavně na venkově, kdy v posledních dvou letech školní docházky mohli být žáci uvolňováni z důvodu práce v zemědělství. Nelze však opominout též přínos zmíněné novely – zpřesnění organizace a úkolů měšťanské školy. Novela ji pojala jako školu vyšší, připravující žáky pro průmysl a zemědělství a také pro studium na učitelských ústavech a odborných školách.¹²

V roce 1893 bylo Ústřední jednotou lékařů prosazeno, aby povinná školní docházka začínala až v sedmi letech věku dítěte a šestileté děti chodily do školy jen na základě doporučení lékaře.¹³

Již v tomto školském zákoně (říšský zákon č. 53/1883 Sb.), konkrétně v § 14 se zmiňují dívčí školy, a to v souvislosti s počtem učitelek ve škole. Pokud je učitelek ve škole více, má řídící učitelka titul „vrchní (starší) učitelka čili nadučitelka“.

Pro představu si předkládám učební plán obecných škol:

Tabulka č. 1 Učební plán osmitřídních obecných škol.¹⁴

Předmět	Třída							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2
Vyučovací jazyk	12	10	9	9	6	4	4	3
Zeměpis a dějepis	-	-	1	2	3	3	3	3

¹¹ KOVÁŘÍČEK, Václav. *Materiály k dějinám pedagogiky*. Olomouc: rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, 1983. str. 63.

¹² MORKES, František. *Učitelé a školy v proměnách času*. Plzeň: Pedagogické centrum Plzeň, 1999. ISBN 80-7020-051-0, str. 32.

¹³ MORKES, František. *Devětkrát o českém školství*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2004. ISBN 80-901461-6-3. str. 6.

¹⁴ KOVÁŘÍČEK, Václav. *Materiály k dějinám pedagogiky*. Olomouc: rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, 1983. str. 75.

Přírodopis	-	-	1	1	3	2	2	2
Přírodozpyt	-	-				2	2	3
Počty a tvary měřické	3	4	4(3)	4(3)	4(3)	5(4)	5(4)	5(4)
Kreslení	-	1	1	2	2	4(3)	4(3)	6(3)
Psaní	-	2	2	2	2(1)	1	1	-
Zpěv	1	1	1	1	1	1	1	1
Tělocvik	1	1	2	2	2	2(1)	2(1)	2(1)
Ženské ruční práce			(3)	(3)	(3)	(4)	(4)	(6)
týdně hodin chlapci	19	21	23	25	25	26	26	27
týdně hodin dívky	19	21	25	27	26	27	27	28

Pozn.: Údaje v závorkách jsou týdenní hodiny pro dívky.

Dále se zřizují školy měšťanské, které jsou určeny pro žáky, kteří nenastoupí na školu střední. Poskytují jim vyšší vzdělání než na škole obecné, ovšem nelze je považovat za školu střední. Pro představu uvádím učební plán měšťanských škol chlapeckých a dívčích:

Tabulka č. 2 Učební plán měšťanských škol chlapeckých a dívčích.¹⁵

Předmět	Chlapecká třída			Dívčí třída		
	I.	II.	III.	I.	II.	III.
Náboženství	2	2	2	2	2	2
Vyučovací jazyk	4	4	3	4	4	4
Zeměpis a dějepis	3	3	3	3	3	3

¹⁵ KOVÁŘÍČEK, Václav. *Materiály k dějinám pedagogiky*. Olomouc: rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, 1983. str. 76.

Přírodopis	2	2	2	2	2	2
Přírodozpyt	2	2	3	2	2	2
Počítářství s účetnictvím	4	4	4	3	3	3
Geometrie a rýsování	3	3	3	1	1	-
Kreslení	4	4	6	3	3	3
Krasopis	1	1	-	1	1	-
Zpěv	1	1	1	1	1	1
Tělocvik	2	2	2	-	-	-
Ruční práce	-	-	-	4	4	6
týdně hodin	28	28	29	26	26	26

Pokud škola není německá, je možnost navíc vyučovat jazyku německému. Žáci mohli volit z nepovinných předmětů, v chlapeckých třídách se jednalo o frančinu (francouzštinu), housle a modelování, a ve třídách dívčích frančinu (francouzštinu), tělocvik a hudbu.

Nelze nezmínit rok 1882, kdy došlo k obnovení samostatné české univerzity, která se záhy proměnila v centrum moderní české vědecké generace a odkud vyšly vůdčí osobnosti kulturního, i politického života. Tento krok podpořil kvantitativní rozvoj českého školství, zejména středních škol.¹⁶

Co se týče pedagogických pracovníků, v užším slova smyslu učitelů a učitelek, panoval poměrně neutěšená situace hlavně v oblasti odměňování. Hmotné a právní poměry učitelů byly nesrovnatelné s poměry např. úředníků, i když jejich vzdělání bylo srovnatelné. Pro představu uvádím platy učitelů. *„Platy učitelů v Čechách, nejbohatší zemi mocnářství, byly mnohem nižší než v jiných zemích; konečný roční plat učitele obecné školy v Čechách činil 2.800 K, na Moravě 3.000 K, Korutanech 3.200 K, v Solnohradu 3.230 K, v Bukovině 3.280 K, ve Vorarlberku 4.100 K a ve Vídni 4.800 K.“*

¹⁶ VESELÁ, Zdenka. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Brno: Masarykova univerzita, 1992. ISBN 80-210-0458-4, str. 47.

3.1 Střední školství

Je nutné si uvědomit, že se v historii obsah pojmu „střední škola“ měnil. Téměř až do zákona o jednotné škole z roku 1948 byly za „střední školy“ považovány pouze gymnázia a reálky. Někdy se k těmto školám ještě přiřazovaly středoškolské učitelské ústavy. V historickém vývoji našeho školství se setkáváme s následujícími typy a označeními škol, které odpovídají našemu současnému pojetí středního školství.¹⁷

Gymnázia

Lze je považovat za nejstarší typy středních škol, první bylo založeno roku 1556. Zřizovatelem těchto gymnázií byly ze začátku církevní řády a později stát. Od roku 1805 se nacházela gymnázia v hlavních městech, kde byla šestitřídní a ve venkovských městech pětitřídní. Délka tříd se postupně navyšovala a v roce 1848 byla všechna gymnázia osmiletá. Postupně se gymnázia začala dělit a rozlišovat:

- Klasická – důraz byl kladen především na výuku klasických jazyků a literatury, byla zde povinná výuka řečtiny a větší časová dotace byla určena na výuku latiny, postupně začala tato gymnázia upadat a přecházet do ústraní.
- Reálná – vznikají od roku 1862 (první takové gymnázium se nacházelo v Táboře), od klasických gymnázií se liší výukou matematicko-přírodovědných předmětů a místo řečtiny byla do učebních osnov zařazena výuka moderního cizího jazyka, nelze opomenout ani výuku deskriptivní geometrie. Obliba těchto gymnázií značně rostla.
- Reformní reálná – osnovy se téměř shodovaly s reálnými gymnázii, avšak byla navýšena výuka matematiky a chemie.
- Děčínského typu – svým pojetím se blížily reálce, název je odvozen podle města, kde byla škola zřízena, tedy Děčín. Ještě bychom našli tento typ školy v Mostě a Českých Budějovicích, ovšem i tak byla jejich role v systému gymnázií v podstatě marginální.¹⁸

Dle rozdělení je zřejmé, že největší význam a početní zastupitelnost měly reálná gymnázia. Dokazují to i školní roky 1921/1922, kdy celkový počet těchto gymnázií činil 84 a školní rok 1936/1937, kdy jich v Československu nalezneme již 152.

¹⁷ MORKES, František. *Devětkrát o českém školství*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2004. ISBN 80-901461-6-3. str. 39.

¹⁸ MORKES, František. *Devětkrát o českém školství*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2004. ISBN 80-901461-6-3. str. 39.

Reálky

Dvou až tříleté školy, jejichž snahou byla příprava na budoucí povolání. Pro vznik těchto škol bylo klíčové, kdo byl jejich schvalovatelem. Zatímco gymnázia se musela dožadovat schválení ve Vídni, o zřízení nové reálky rozhodovaly zemské orgány. Členily se na nižší čtyřleté a vyšší tříleté oddělení. Učební osnovy procházely značnými změnami v závislosti na požadavcích a dostaly se na takovou úroveň, že se staly moderními školami, které poskytují vyšší všeobecné vzdělání, a tudíž se staly velkým konkurentem reálných gymnázií. Na všech reálkách byly od roku 1872 skládány maturitní zkoušky.

Učitelské ústavy

Tyto čtyřleté ústavy byly zřízeny říšským zákonem z roku 1869. Odlišovaly se především věkovou hranicí pro přijetí na tento typ škol – uchazeč musel dosáhnout 15 let. Nutno zmínit, že učitelské ústavy byly i dvouleté bez maturity, přičemž tyto byly určeny pro přípravu na výkon povolání učitelky domácích a ručních prací, ale také pěstounky v mateřských školách. Převážně byly ústavy členěny na mužské a ženské. Tyto školy byly zrušeny po druhé světové válce, kdy se příprava učitelů přesouvá v plném rozsahu na úroveň vysokých škol.

Lycea

Dvouleté nebo tříleté studium sloužící k přípravě na právnické, lékařské případně filozofické studium. Tato koncepce je datována od roku 1804. Již v roce 1900 dochází ke změně a název lyceum je používán pro šestiletou dívčí školu, ale ani tento název nebyl používán dlouho a roku 1922 je činnost lyceí ukončena a všechny školy jsou přeměněny na gymnázia. Lycei se podrobně zabývám v kapitole 5.2.

Obchodní akademie

První obchodní akademie vzniká roku 1872 v Praze – Československá akademie obchodní. Rozvoj škol byl závislý na hospodářské situaci. Za oficiální střední školu lze obchodní akademii považovat až od roku 1919, kdy se začínají na školách skládat maturitní zkoušky.

Vyšší průmyslové školy

Za vyšší průmyslové školy lze pokládat jen ty průmyslové školy, na kterých se skládaly maturitní zkoušky a to od roku 1887. Členily se podle oborů na strojnické,

stavitelské, chemické a textilní. Tyto školy neprošly tak výraznými změnami jako gymnázia, avšak i to, že se přestalo používat slovo vyšší, má značný význam. Jelikož jako průmyslové školy existují dodnes.

Odborné školy

Tento pojem je spjat s historickým vývojem a postupně se význam měnil. „*Původně byly odborné školy kratší školy připravující pouze pro výkon praktických povolání. Nemusely navazovat na povinnou školní docházku, děti mohly docházet v řadě případů místo do obecných či měšťanských škol přímo do škol odborných.*“¹⁹ Postupně se pojem odborná škola používá pro všechny typy středních škol vyjma gymnázií.

3.1.1 Vývoj středního školství

Jedním z důležitých kroků byla reforma středního školství, která byla značně ovlivněna středoškolskou anketou, jejíž otázky byly projednávány v lednu 1908 ve Vídni. „*Výtky proti zastaralému zaměření gymnázií se neustále množily.*“²⁰ Teze dalšího směřování vývoje středního školství byly přirozeně rozmanité, některé směry usilovaly o jednotné střední školy a další hlásaly rozmanitost typů škol. Důležitá byla i snaha prosadit, který předmět je nebo není důležitý pro další studium, případně výkon povolání, neboť různá povolání potřebují různé vzdělání. Proto bylo rozhodnuto, že dosavadní typy středních škol - osmitřídní gymnázium a sedmitřídní reálka budou trvat i nadále, ale jejich osnovy budou modernizovány.²¹ Pokud by k modernizaci nedošlo, důsledkem by s velkou pravděpodobností bylo buď nadměrné zatížení žactva, nebo povrchní výuka. Žádoucí nebylo samozřejmě ani jedno.

Ve školství panoval poměrně velký přetlak žactva vůči kapacitám škol, a to z důvodu výrazných populačních přírůstků v silných letech z hlediska nativity. Můžeme si položit otázku, zda se jedná o projev zvýšení kvality a dostupnosti medicíny většímu spektru osob a tím ke snížení úmrtnosti v dětském věku. Dochází k útlumu budování škol, což má za následek přeplnění tříd, kdy se můžeme setkat i s takovým počtem žáků ve třídě jako je 80 - 100, což při srovnání s dnešními poměry je jen velmi těžce představitelné. Jméno ministra školství Stresmayera, který byl ve funkci v letech 1870 až 1889, je v pozitivním

¹⁹ MORKEŠ, František. *Devětkrát o českém školství*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2004. ISBN 80-901461-6-3. str. 42.

²⁰ VESELÁ, Zdenka. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Brno: Masarykova univerzita, 1992. ISBN 80-210-0458-4, str. 60.

²¹ VESELÁ, Zdenka. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Brno: Masarykova univerzita, 1992. ISBN 80-210-0458-4, str. 61.

smyslu spojeno s vydáním tzv. Stresmayerových jazykových nařízení, které ukládaly úřadům v českých zemích povinnost přijímat od občanů také česká podání a česky na ně odpovídat. Jeho přínos z hlediska školství však nelze hodnotit kladně, neboť se jednalo o pokračující období stagnace. Za jeho setrvání ve funkci byla zřízena jediná česká střední škola financovaná státem - reálné gymnázium v Praze.

Není bez zajímavosti, že název ministerstva, které mělo na starosti vzdělávání, se v habsburské monarchii měnil. Původní název byl Ministerstvo veřejného vyučování (Ministerium des öffentlichen Unterrichtes), který byl v roce 1848 změněn na Ministerstvo kultu a vyučování (Ministerium für Cultus und Unterricht), ten už zůstal zachován až do roku 1918.²²

Od roku 1900 dochází postupně k mohutnějšímu zřizování postupně šestitřídních lyceí. Z dnes již obtížně pochopitelných důvodů byly ze strany státu činěny překážky v činnosti soukromých dívčích škol a spolků. Rozhodně nelze mluvit o státní podpoře těchto zařízení. Z těch nejznámějších můžeme uvést pražské dívčí gymnázium Minerva, dívčí střední školy ve Valašském Meziříčí a v Brně.²³

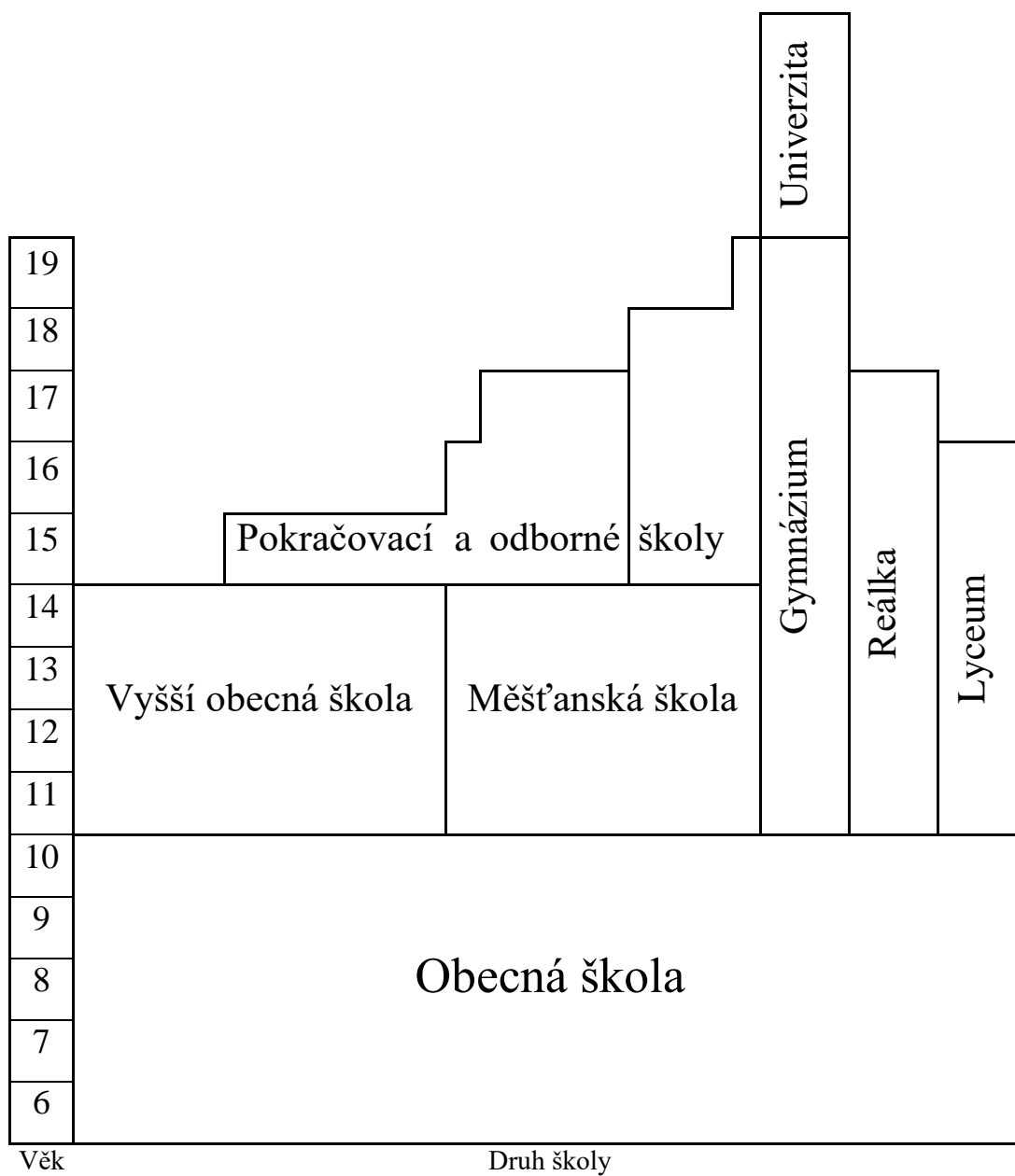
Nelze opomenout ani školy odborné, které naopak dosahovaly značného rozvoje. *„Rozmanité typy škol odborných zaměřených na jednotlivá odvětví výroby; školy mistrovské, nižší i vyšší školy průmyslové, školy obchodní nižší i vyšší (zvané později obchodní akademie), dívčí odborné školy, usilující převážně o hlubší přípravu dívek jako budoucích hospodyň a matek, školy zemědělské a lesnické, opět s rozmanitým zaměřením a konečně školy umělecké, z nichž nejvýznamnější byla státní konservatoř, jejíž vyšší oddělení (škola mistrovská) měla už charakter školy vysoké, a škola umělecko-průmyslová, z níž vznikla později rovněž škola vysoká.“*²⁴

²² KLOČKOVÁ, Lenka. 165 let Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. MŠMT ČR. [online]. © 2013 – 2016 [cit. 2015-10-13]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/165-let-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy>

²³ KOPÁČ, Jaroslav. *Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867 – 1914*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1968, str. 77.

²⁴ KOPÁČ, Jaroslav. *Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867 – 1914*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1968, str. 77 - 78.

Tabulka č. 3 Školská soustava v českých zemích v letech 1869 – 1922.²⁵

²⁵ KOVÁŘÍČEK, Václav. KOVÁŘIČKOVÁ, Iva. *Vývoj školských soustav v Českých zemích*. Olomouc: rektorát University Palackého v Olomouci, 1989. str. 41

4 Vzdělávání dívek v českých zemích

Johan Norberg v roce 2003 konstatoval, že „... vzdělání je jednou z vůbec nejspolehlivějších metod, jak společnosti zajistit rozvoj, jak zvýšit její naději na prosperitu. Přesto je mnohým lidem přístup ke vzdělávání odepřen. Otázka přístupu ke vzdělávání je úzce spojena s otázkou pohlaví. Zhruba 65 procent dětí, které nesmí navštěvovat školy a tím pádem zůstávají negramotné, jsou dívky. Jde rovněž o otázku chudoby. V řadě zemí se nejchudším lidem nedostane ani toho nejnižšího vzdělání. Chudé rodiny nemohou své děti poslat do školy buď proto, že škola je příliš drahá na to, aby si ji vůbec mohli dovolit, anebo prostě proto, že vzdělání jim a jejich dětem nepřináší dostatečné výnosy.“²⁶

Právě citovaná slova se sice primárně vztahují na situaci ve světě na počátku 21. století, nicméně jejich platnost lze s určitou modifikací vztáhnout i na situaci v Českých zemích – a v řadě dalších evropských zemí – v průběhu 19. století. Johan Norberg totiž správně poukazuje na těsnou souvislost mezi rozvojem gramotnosti a vzdělanosti společnosti na jedné straně a její všeobecnou prosperitou na straně druhé. Poukazuje rovněž na to, že zajištění rovnoprávného přístupu dívek k výuce či obecněji ke vzdělávání představuje jeden z vůbec nejvýznamnějších faktorů nejen zrovnoprávnění žen ve společnosti, ale také poklesu dětské úmrtnosti, používání antikoncepce atd. Lze tedy konstatovat, že zrovnoprávnění přístupu dívek ke vzdělávání, a to nejen základnímu, ale i středoškolskému a vysokoškolskému, představuje počín zásadního civilizačního dosahu.

Byť situace v Českých zemích v průběhu 19. století samozřejmě není plně srovnatelná se situací rozvojových zemí na počátku 21. století – mimo jiné i proto, že v Českých zemích již tehdy byla zajištěna téměř stoprocentní školní docházka – lze na jejím příkladu dobře posoudit modernizační přínos dívčího vzdělávání.

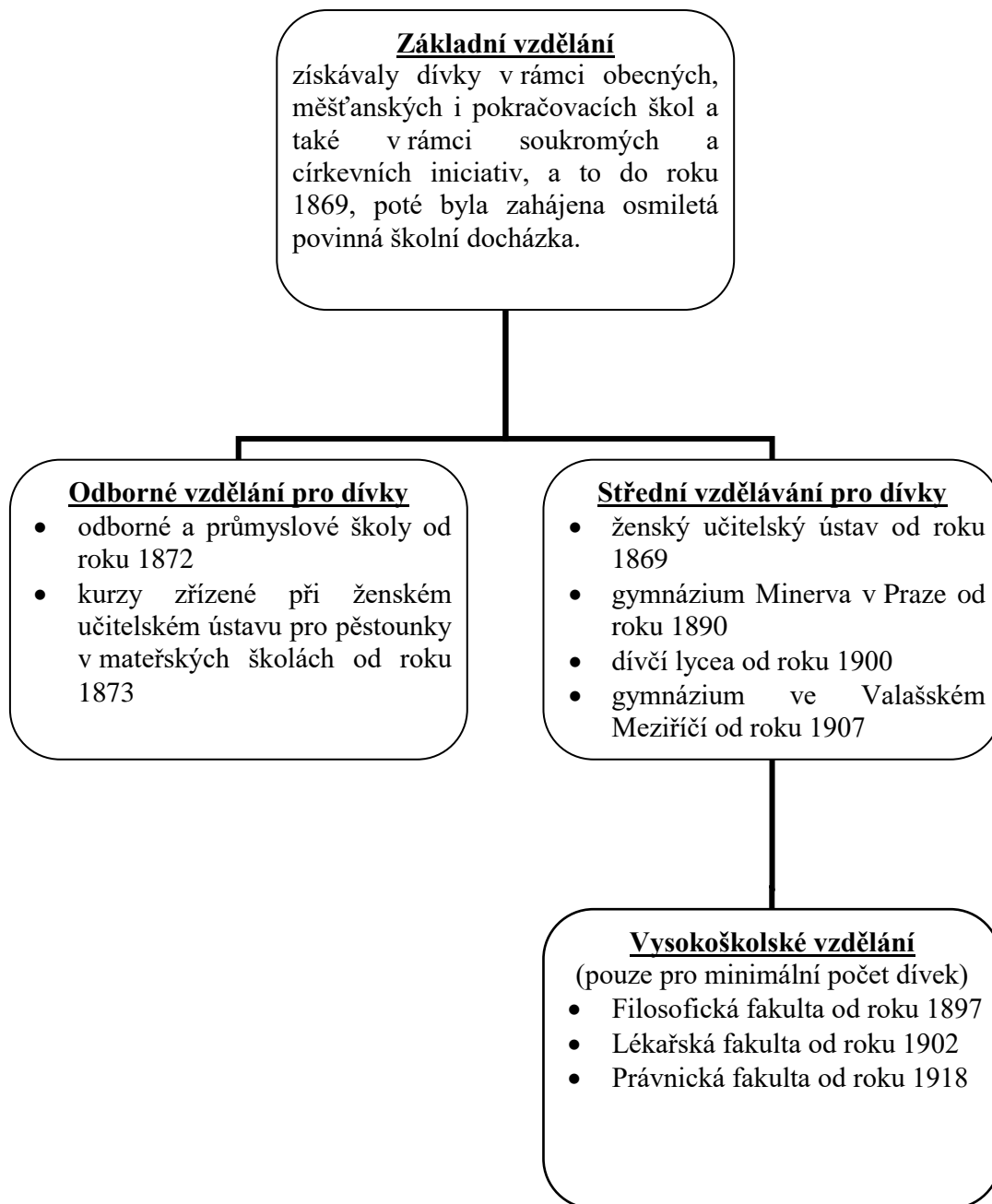
Nejdříve však bude vhodné poznamenat, že požadavek na stejné vzdělání pro chlapce i pro dívky, a to i v rámci vyššího vzdělávání, ve své době formuloval již Jan Amos Komenský, přesto však tehdy a ještě dlouho po jeho smrti školní docházka dívek nebyla běžnou záležitostí. Lze jej citovat: „Kdokoli zrodil se člověkem, vzděláván budiž, aby z něho byl člověk.“ Situace se postupně začala měnit až se zavedením povinné školní docházky a více pak následně v průběhu 19. století. Je nutno zmínit skutečnost, že české pokrokové ženy se často na Jana Amose Komenského a jeho názory odvolávaly.²⁷ Vzdělávání dívek však

²⁶ NORBERG, Johan. *Globalizace*. Praha: Alfa Publishing, 2006. ISBN 80-86851-32-X, str. 26

²⁷ NEUDORFLOVÁ, Marie. *České ženy v 19. století*. Praha: Janua, 1999. ISBN 902622-2-8., str. 132

ještě dlouho poskytovaly pouze obecné a měšťanské školy, tedy školy, které nelze považovat za speciální zařízení zaměřená pouze na vzdělávání a výchovu dívek.²⁸

Tabulka č. 4 Schéma dívčího vzdělávání podle Pánkové²⁹

²⁸ HÁJKOVÁ, Vanda. STRNADOVÁ, Iva. *Inkluzivní vzdělávání*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-3070-7, str. 54.

²⁹ PÁNKOVÁ, Markéta. *Vzdělávání dívek v Čechách*. Praha: JITRO, 2008. ISBN 978-80-86935-06-5, str. 35.

4.1 Vzdělávání dívek v českých zemích v průběhu 19. století

„Žena má být vzdělaná, třeba i učená, nesmí přitom ale zapomenouti, že má děti chovat a buchy umět péci. Jsem rozhodně proti hloupým ženským. Hloupá ženská ani děti dobře nechová, ani buchy dobře neupeče.“

Přední historik pražské univerzity Antonín Gindely (1829 – 1892)

„Chytrá žena má miliony nepřátel – všechny hloupé muže.“

Spisovatelka Marie Ebner-Eschenbachová (1830 – 1916)

Na úvod této kapitoly lze společně s Marií Bahenskou předeslat, že „... rozvoj dívčího školství v našich zemích bývá tradičně spojován s druhou polovinou 19. století, avšak první pokusy o institucionální vzdělávání dívek je nutno hledat ještě v tereziánské epoše, tedy v sedmdesátých letech 18. století.“³⁰

V této souvislosti lze stručně shrnout, že vzorem pro všechny základní školy v Čechách se stala normální škola na Malé Straně v Praze, která byla založena státem dne 15. listopadu 1775. V rámci této školy již tehdy existovalo speciální dívčí oddělení. Ve stejném roce bylo na základě zákona stanoveno, že všude tam, kde k tomu budou existovat vhodné podmínky, mají být jako součást hlavních škol zřizovány dívčí školy. Tyto školy se přitom měly zaměřovat nejen na základní vzdělávání dívek, ale také na jejich vyučování nejrůznějším ručním pracím. Marie Bahenská jako příklad uvádí rozvrh dívčího oddělení pražské normální školy z roku 1788. Z tohoto rozvrhu vyplývá, že největší pozornost byla na této škole věnována výuce ručních prací, a to 12 až 17 vyučovacích hodin týdně. Teprve poté následovalo tzv. trivium, tedy výuka čtení (2 až 5 hodin týdně), psaní (3 až 4 hodiny) a počítání (2 až 3 hodiny týdně). Ještě menší pozornost pak byla věnována výuce náboženství, a to tři vyučovací hodiny týdně). Z hodinové dotace přesvědčivě vyplývá, že cílem bylo v souladu s tehdejšími společenskými konvencemi vychovat přiměřeně vzdělanou domácí paní, která je schopná se postarat o chod domácnosti. Lze konstatovat, že výše zmíněný zákon představoval počátek systematictější péče o školní vzdělávání dívek.³¹

Již zhruba deset let po zavedení tereziánské školské reformy, tedy v roce 1786, jen v samotných Čechách existovalo více než 2 200 triviálních, hlavních nebo normálních škol.

³⁰ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-241-4, str. 9.

³¹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-241-4, str. 9.

Do konce 18. století pak školní docházka dosáhla již úrovně 70 %. Ovšem z celkového počtu škol bylo v roce 1808 jen 37 speciálně dívčích, které navštěvovalo necelých 3 000 žákyň.³²

V důsledku tereziánských školských reforem z konce 18. století tedy došlo i na teritoriu Českých zemí ke značnému nárůstu počtu škol, což se týkalo i škol dívčích. Již výše bylo zmíněno, že v roce 1808 těchto škol existovalo 37. Do roku 1848 tento počet stoupl na 45 dívčích škol. Mezi významné pražské dívčí školy náležela např. Týnská hlavní škola, která byla založena v roce 1779. Ve školním roce 1817/1818 tuto školu navštěvovalo na 183 žaček, přičemž ve školním roce 1846/1847 se jejich počet výrazně zvýšil, a to až na 438 žaček.

V roce 1787 pak existovalo v Praze dalších pět dívčích škol. Ve všech těchto případech se však jednalo o školy, ve kterých byla vyučovacím jazykem němčina. Tyto školy v uvedeném roce navštěvovalo celkem 798 dívek. Mimo Prahu pak na konci 18. století fungovaly ryze dívčí triviální školy v Kutné Hoře, kde byla tato škola zřízena v klášteře voršilek, dále pak v Plzni, Bělé, Mladé Boleslavi, v Jičíně, ve Vysokém Mýtě, Německém Brodě (dnes Havlíčkův Brod), v Rychnově, Českých Budějovicích, Domažlicích a Klatovech.³³ Z přehledu měst je zcela zřejmé, že se jednalo pouze o školy z Čech a nikoli o školy z Moravy či Slezska.

Dívčím ze středních a vyšších společenských vrstev se tehdy dostávalo výhradně domácího vzdělávání a docházka do veřejné školy, byť by se jednalo o školu dívčí, pro ně podle tehdejších názorů představovala degradující záležitost. Na tomto místě lze upozornit, že na domácí výuku zejména ve šlechtickém prostředí někdy navazovala výuka v klášterních školách. Od roku 1784 pak v Praze fungovala židovská dívčí škola, kde se dívky učily nejen čtení, psaní, počítání a mravouce – tedy etice – ale také šití, pletení a vyšívání. Je zajímavé, že v rámci mravouky dívky získávaly důležité informace také ze zeměpisu a přírodních dějin. Lze upřesnit, že ve školním roce 1816/1817 tuto židovskou dívčí školu navštěvovalo 350 žaček. České – převážně liberální – měšťanstvo sice ve své většině odmítalo vzdělávání dívek v klášterních školách, ovšem v některých případech tuto možnost využívalo. Mnohem častěji však na domácí vzdělávání navazovalo studium v některém ze soukromých vzdělávacích ústavů. Těchto ústavů již od předbřeznové doby v Praze existovalo několik, ovšem jejich úroveň byla různá.³⁴

³² LENDEROVÁ, Milena. JIRÁNEK, Tomáš. MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, str. 206.

³³ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-241-4, str. 9.

³⁴ LENDEROVÁ, Milena. JIRÁNEK, Tomáš. MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, str. 206.

Různá kvalita vzdělávacích ústavů byla totiž závislá právě na zřizovateli. Je však nutné připustit, že soukromé osoby měly velkou zásluhu na zřizování škol či vzdělávacích zařízení pro dívky během první poloviny 19. století. V případě těchto soukromých osob byla jejich snaha o vzdělávání českých dívek vždy velmi těsně propojena s vlasteneckým úsilím o povznesení českého národa. Tendence spojovat ženské požadavky s vlasteneckým programem byla „... *jedním z charakteristických znaků českého ženského hnutí. Ve všech vzpomínkách na dívčí výchovu v době předbřeznové se například jako negativní stránka školství zdůrazňuje výuka v německém jazyce, nikoli samotný obsah výuky. Špatná znalost mateřštiny přitom nebyla problémem jen první poloviny 19. století, ale přetrvávala mnohem déle, často až do devadesátých let 19. století.*“³⁵ Dominance německého jazyka v určitých společenských vrstvách v Českých zemích tak nepředstavoval problém pouze z hlediska konstituování moderního českého národa, nýbrž také z hlediska vzdělávání a emancipace žen.

Významnou osobností, se kterou byl spjat rozvoj dívčího školství v Českých zemích během třicátých a čtyřicátých let 19. století, se stal Karel Slavoj Amerling, což byl pedagog, spisovatel, popularizátor vědy a také velice aktivní organizátor, který již v roce 1839 pojal velice pokrokovou a humanistickou myšlenku. Chtěl svým vzdělávacím ústavem sloužit jednak věci vzdělávání českých národních učitelů a učitelek, ale navíc i teoreticko-praktickému vzdělávání řemeslníků a průmyslníků všech odvětví. Karel Slavoj Amerling byl ve svém vlasteneckém a vzdělávacím úsilí podporován i některými českými šlechtici, např. Karlem Chotkem a Lvem Thunem. Díky tomu mohl Karel Slavoj Amerling založit roku 1842 v Praze školu nazvanou Budeč, kterou pak již následujícího roku rozšířil o speciální dívčí oddělení, do kterého se přesunula realizace přednášek, pořádaných předtím v soukromém bytě Fričových. Ten již přestával prostorově vyhovovat.³⁶

Počátek šedesátých let 19. století podle Marka Waice přinesl i v českém prostředí – ovšem v celkovém ovzduší zrodu konstituční monarchie v Rakousku – také první pokroky v oblasti společenské emancipace žen a dívek, které směřovaly především k jejich vzdělávání.³⁷

Milena Lenderová, Tomáš Jiránek a Marie Macková ve své práci konstatují, že „... *kvalitativně nový rys se v Čechách objevuje ve druhé fázi vzniku moderní společnosti, kdy si druhá generace českých buditelů uvědomila možnosti ženského podílu na národně obrozeneckém programu. Nejen spolupracovnice muže, ale i první vychovatelka nové*

³⁵ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-241-4, str. 10.

³⁶ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-241-4, str. 10.

³⁷ WAIC, Marek. *Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2259-0, str. 53.

*generace Čechů, malých vlastenců. Jako taková musí dobře ovládat češtinu, musí mít nezbytné znalosti reálií, znát trochu zeměpisu, trochu historie, vyznat se v botanice a zoologii. Kolem poloviny 19. století se tak objevily tři ryze české dívčí střední školy.*³⁸

Na přelomu padesátých a šedesátých let 19. století se tak v Praze nacházelo a působilo již několik dívčích škol, ať již soukromých nebo veřejných. Podobné možnosti – i když v menším měřítku – se pak českým dívkám v uvedenou dobu nabízely i v některých dalších větších městech, nikoli však na českém venkově. Zde pomyslný vrchol dívčího vzdělávání představovala služba na faře, kde se některé dívky, ať již po boku zkušené farské kuchařky nebo samostatně, většinou však za jistý poplatek, naučily vaření, dalším domácím pracím, tzv. jemným způsobům a případně i německému jazyku.³⁹ Jednou z výše zmíněných pražských škol byla již v roce 1863 otevřená Městská vyšší dívčí škola, kde se součástí výchovy dcer z osvícených rodin české pražské elity stala mimo jiné i tělesná cvičení. Některé ženy a dívky však již tehdy navštěvovaly i soukromé tělocvičné ústavy a cvičením žen se zabývali i členové výboru Tělocvičné jednoty pražské.⁴⁰

Základním smyslem existence zmíněné Městské vyšší dívčí školy bylo vychovávat vzdělané manželky a matky, nikoli tedy připravovat absolventky, které by se měly samy věnovat své profesi na základě získaného vzdělání.⁴¹ Škola byla charakteristická svými specifickými rysy a pro jejich zachování se rozhodla neusilovat o tzv. právo veřejnosti, odlišovala se od veřejných škol hodnocením a vydávaným vysvědčením, hlavním výchovným působením byly pověřeny třídní učitelky, přičemž učitelé předmětů se starali jen a pouze o výuku.⁴²

Obecně však lze konstatovat, že ještě na počátku druhé poloviny 19. století rozsah a kvalita dívčího vzdělávání v Českých zemích primárně závisely na rozhodnutí a finančních možnostech rodičů jednotlivých dívek. Soukromé dívčí vzdělávací ústavy byly finančně závislé na movitých donátorech a školném. Ze strany státu, vzhledem k tomu, že tyto iniciativy nebyly establishmentem podporovány, nedocházelo k potřebným investicím. Dále je nutné upozornit, že v podstatě ve všech společenských vrstvách přitom působily představy

³⁸ LENDEROVÁ, Milena. JIRÁNEK, Tomáš. MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, str. 206 – 207.

³⁹ LENDEROVÁ, Milena. JIRÁNEK, Tomáš. MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, str. 206.

⁴⁰ WAIC, Marek. *Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2259-0, str. 53.

⁴¹ HÁJKOVÁ, Vanda. STRNADOVÁ, Iva. *Inkluzivní vzdělávání*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-3070-7, str. 54.

⁴² MORKES, František. *Učitelé a školy v proměnách času*. Plzeň: Pedagogické centrum Plzeň, 1999. ISBN 80-7020-051-0, str. 23.

o striktním oddělení mužské a ženské role v domácnosti i ve společnosti. Žena se měla realizovat výhradně v privátní sféře, jejím působištěm byla domácnost, což se týkalo jak rodin aristokratů, ve kterých měla žena povinnost reprezentovat manžela, tak rodin třeba podruhů, kde byla údělem žen vyčerpávající dřina.⁴³ „*Sňatek, domácnost, posléze děti a jejich výchova – touto cestou se tedy měl podle nepsaných, ale obecně uznávaných norem ubírat život ženy v 19. století.*“⁴⁴

Od roku 1872 pak dívky v Českých zemích mohly studovat na chlapeckých gymnáziích, avšak ve vyučovacích hodinách nesměly být vyvolávány a během přestávek se musely zdržovat v místnosti oddělené od jejich spolužáků.⁴⁵ Jednalo se o tzv. koedukaci. Zpočátku byla povolována pouze nejúspěšnějším studentkám. Postupem času vyšlo najevo, že přítomnost dívek ve vyučování má pozitivní vliv na chování chlapců, což vedlo ředitele škol k tomu, že přijímaly vyšší počet dívek, než zákon umožňoval.⁴⁶ Od 90. let 18. století byl odborníky prosazován princip plné koedukace. Jednalo se o projev pragmatismu, neboť bylo zřejmé, že dívčí školství nebude do státní správy zahrnuto. Studium na soukromých dívčích školách přitom bylo podmíněno placením školného, což jej činilo pro velké množství rodin nedostupným. Koedukace se ukázala jako prospěšná i pro dívky – odnaučovala je přílišnému snění a zvyšovala jejich samostatnost. Výše uvedené nicméně přesvědčivě poukazuje na vhodnost výuky ve smíšených třídách, kde by postavení obou pohlaví bylo rovnocenné.⁴⁷ K tomu však vedla ještě dlouhá cesta. Koedukaci a důvody, proč byla upřednostněna varianta samostatných dívčích škol, se budu zabývat další části práce.

Vznikající moderní školství bylo nakloněno sjednocení učebních plánů pro chlapce i dívky, přesto se jen dívky učili vaření a ženským ručním pracím, a jen dívky mohly být osvobozeny z tělesné výchovy na přání rodičů, kterou zavedla reforma z roku 1869 pro všechny děti.

Velký podíl na vzdělávání dívek měl i Sokol, založený roku 1862. I když nelze opomenout, že dívkám nebyl umožněn vstup do oficiální sokolské organizace ani do tělocvičen. „*Hlavním důvodem byl obecně přijímaný názor, podporovaný církví a často*

⁴³ LENDEROVÁ, Milena. JIRÁNEK, Tomáš. MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, str. 206.

⁴⁴ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-241-4, str. 7.

⁴⁵ HÁJKOVÁ, Vanda. STRNADOVÁ, Iva. *Inkluzivní vzdělávání*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-3070-7, str. 54.

⁴⁶ NEUDORFLOVÁ, Marie. *České ženy v 19. Století*. Praha: Janua, 1999. ISBN 902622-2-8, str. 122.

⁴⁷ NEUDORFLOVÁ, Marie. *České ženy v 19. Století*. Praha: Janua, 1999. ISBN 902622-2-8, str. 127.

*i lékaři, že tělocvik není pro dívky zdravý, že jim ubírá na tělesné kráse, na schopnosti plnit biologické funkce a že pevné tělo ženy je pro muže méně přitažlivé.*⁴⁸

Naopak opačné hlasy se stavěly k tělocviku dívek příznivě, doslova bylo konstatováno: „*Proto máme málo dívek pěkně rostlých, jadrných, zdravých. Dívky bledých lící, slabounké, plochoprsé děkují svou zubožeností těm, kteří je tělesně cvičiti a síliti zanedbávali.*“⁴⁹ „*Bylo třeba dalších změn, aby se latentní a nespělý feminismus stal hnutím dostatečně účinným.*“⁵⁰

Postupně dochází k sociálnímu posílení a vzestupu žen, kterým vzdělání dopřálo výkon (dobře?) placené profese. Můžeme sem zařadit také učitelky, „*které už v letech před první světovou válkou tvořily sebevědomý stav, disponující vlastním tiskem a vlastní stavovskou organizací. Svět sice šel k válečné katastrofě, to však belle époque netušila a nakročila k ekonomickému, sociálnímu i sexuálnímu osvobození ženy. Posléze stačil mužný pád obličejem do bláta (doslova: do bláta zákopů první světové války) a žena se – legislativně, občas i fakticky – stala rovnoprávnou bytostí.*“⁵¹

4. 2 Ženské spolky

„Jsouť spolky výborným lékem proti...prázdnosti, ale ve spolkové činnosti vystupují zas velmi ostré hrany a utěšená chvíle, kterou lze ve společnosti najít, bývá tím také vyloučena.“

(Sofie Podlipská, 1872)

Ve druhé polovině 19. století vzniká celá řada ženských spolků, a můžeme říct, že se stávají českým fenoménem. Ženské a mužské spolky se v mnohém podobaly a dokonce se navzájem inspirovaly. Jediným rozdílem byla programová náplň. Jeden ze zásadních rozdílů mezi ženskými a mužskými spolky navíc stanovoval říšský zákon č. 134/1867 ř. z., O právé spolčovacím (platící pro Předlitavsko), vydaný dne 15. listopadu 1867, který v § 30 ženským spolkům zakazoval jakoukoliv politickou činnost. Podmínky pro vznik spolků se vracely k liberálnějšímu pojetí prozatímního spolkového zákona z roku 1849. Nově založené spolky

⁴⁸ PÁNKOVÁ, Markéta. *Vzdělávání dívek v Čechách*. Praha: JITRO, 2008. ISBN 978-80-86935-06-5, str. 13.

⁴⁹ PÁNKOVÁ, Markéta. *Vzdělávání dívek v Čechách*. Praha: JITRO, 2008. ISBN 978-80-86935-06-5, str. 21.

⁵⁰ LENDEROVÁ, Milena. „*A ptáš se, knížko má...*“. Praha: TRITON, 2008. ISBN 978-80-7254-956-6, str. 250.

⁵¹ LENDEROVÁ, Milena. „*A ptáš se, knížko má...*“. Praha: TRITON, 2008. ISBN 978-80-7254-956-6, str. 252.

byly povinny odevzdávat zprávy o své činnosti a předem hlásit svá shromáždění či schůze. Na činnost jednotlivých spolků dohlíželo okresní hejtmánství.⁵²

Prvenství a dominance v zakládání ženských spolků patří nepochybně Praze. Členství v takových spolcích bylo do jisté míry prestižní záležitostí a členství příslušelo ženám ze středních měšťanských vrstev. V menších městech zakládání spolků přicházelo později. Z úst spisovatelky Věnceslavy Lužické: „*je Vám to strašný život v malém městečku! Studentská slavnost oživila na několik dnů klidné jindy město, ale sotva že se ukončila, nastoupilo hrobové ticho.*“ Tímto kritizuje své rodiště Hořice, kde jen těžko nachází pro své snahy pochopení. Své pocity často sděluje formou dopisů své přítelkyni Marii Riegrové-Palacké. Ve své době rozhodně netuší, jak jejich korespondence bude důležitá, pro další vývoj spolkové situace. Marie Riegrová-Palacká iniciovala založení pražského Spolku sv. Ludmily (založený roku 1851), který provozoval – roční přípravku pro dívky do 12 let. Do školy byly přijímány dívky z chudých rodin, které nemusely platit školné.⁵³ Pro svůj sociální charakter tak nebyla přístupná všem dívkám, ale pouze těm, které splňovaly kritérium chudoby.

V 2. polovině 19. století bylo založeno a prospívalo velké množství ženských spolků a to v Čechách i na Moravě, příkladem lze uvést pěvecko-vzdělávací jednotu ženskou Vlastimila v Prostějově založenou roku 1869, brněnský spolek Vesna založený roku 1870 či vyškovskou Vlastu a přerovskou Vlastu, Libuši v Kroměříži a další.

Nelze nezmínit též slovenský spolek Živěna, založený v Turčianském Sv. Martině roku 1869. Právě tento spolek je spojen s brněnskou Vesnou, a to prostřednictvím ředitele Vesniných škol - Františka Mareše, který se po svém dobrovolném penzionování věnoval mnoho let (již po vzniku Československého samostatného státu) rozvoji ženského vzdělávání na Slovensku právě prostřednictvím osobních aktivit v rámci spolku Živěna.

⁵² VOJÁČEK, Milan. *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha: Scriptorium, 2007. ISBN 978-80-86197-83-8, str. 30.

⁵³ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-241-4, str. 63.

5 Středoškolské vzdělávání českých dívek na přelomu 19. a 20. století

První skutečné dívčí střední školy byly v Českých zemích prosazeny, založeny a otevřeny až na samotném sklonku 19. století. Do té doby zde totiž podle Růženy Váňové skutečné střední školy pro dívky neexistovaly. Tyto vzdělávací instituce představovaly výsledek úsilí žen o rovnoprávnost v otázkách výuky. Snahy o vyšší dívčí vzdělávání se sice v Českých zemích projevovaly a rozvíjely již zhruba od šedesátých let 19. století, nicméně vyšší dívčí školy ještě nebyly dívčími středními školami v pravém slova smyslu. Šlo o školy, které svou činností navazovaly na osmileté vyšší obecné školy nebo na školy měšťanské. Tyto školy se vyznačovaly zčásti všeobecně vzdělávacím a zčásti odborným charakterem, přičemž zpočátku byly tříleté a později šestileté.⁵⁴

Situace v českých zemích byla z hlediska dívčího středoškolského vzdělávání v porovnání se zahraničím poměrně tristní. Toho si byli nepochybně vědomy české a moravské osobnosti věnující se mimo jiné rozvoji dívčího školství, neboť často cestovaly a byly v kontaktu se zahraničím a mohly si tak udělat představu, čeho lze za příznivých podmínek dosáhnout a čím se inspirovat ve vlastním úsilí (poukazují např. na ředitele Vesniných škol v Brně Františka Mareše, který opakovaně podnikal cesty po ostatních evropských zemích za účelem poznání jejich pojetí dívčího školství, podrobněji viz kapitola 5.3.1). Lze kupříkladu vyzdvihnout přístup státu v Norském království k dívčímu vyššímu vzdělávání v druhé polovině 19. století: vyučování dívek předně mělo být obsahově totožné s vyučováním chlapců (mimo to byl kladen důraz na domácí hospodaření a ruční práce, tolik typický i pro český přístup) a všude, kde obec nebyla schopna zřídit pro chlapce a dívky samostatné školy, bylo doporučeno zřídit kvalitní školu společnou.⁵⁵

Potřeba fungujícího a efektivního dívčího středního školství úzce souvisela s v druhé polovině 19. století velmi zásadní novinkou – studiem žen na vysokých školách (filosofických a lékařských fakultách). Právě kvalitní organizace výuky a tedy důkladně zpracované učební osnovy nově vznikajících středních škol pro dívky byla velmi žádoucí.⁵⁶ Nemałym problémem však byla skutečnost, že školy poskytující dívkám v různé formě středoškolské vzdělání byly provozovány ze soukromé iniciativy. Nelze tedy v podstatě hovořit o jednotné

⁵⁴ VALIŠOVÁ, Alena. KASÍKOVÁ, Hana (eds.) *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3357-9, str. 77.

⁵⁵ DRTINA, František. *Dívčí školství u nás a jinde*. Praha: Jednota učitelek, 1905, str. 20.

⁵⁶ DRTINA, František. *Dívčí školství u nás a jinde*. Praha: Jednota učitelek, 1905, str. 7.

organizaci a dohledu, neboť ze strany státních orgánů nebyla tomuto typu škol věnována přílišná pozornost.

O potřebě vyššího vzdělávání dívek uvedla Eliška Krásnohorská, jak „*bylo bolestné dívat se každý rok na dvě stě dívek vycházejících z průmyslové školy ženského výrobního spolku s vynikajícím prospěchem, ale bez možnosti se dále vzdělávat tak, aby mohly získat jiné zaměstnání než manuální.*“⁵⁷

Pro studium dívek bylo nutné zakládat samostatné střední školy. Argumentem pro separované školy pro dívky mravnostní důvody, které bránily kompetentním úřadům dovolit dívkám chodit do školy společně s chlapci.⁵⁸ Lze si položit otázku, zda právě mravnostní důvody byly tím nejsilnějším argumentem, díky jemuž zvítězila varianta samostatných vyšších dívčích škol. Na koedukaci se lze dívat též tak, že se jednalo o projev méněcenného postavení žen vůči mužům. Byly to totiž právě dívky, které se mohly v omezené míře účastnit vyučování v chlapeckých školách a nikoli naopak. Je tedy na místě uvážit, zda právě preferování samostatných dívčích škol, kopírujících ve značné míře školy chlapecké, není důsledkem tehdy vznikajícího trendu prosazování mezipohlavní rovnoprávnosti (a tedy snahy o to, aby dívky nebyly pouze vedlejším účastníkem na vzdělávacím procesu chlapců). Při pohledu do zahraničí, např. Spojených států amerických, jevila se koedukace jako velmi prospěšná, kdy dívky jevily o studium touto formou velký zájem. Postupně se podařilo za oceánem vyvrátit některé předsudky a obavy, které varovaly před rozšiřováním tohoto trendu. Jak uvádí F. Drtina, koedukace se ukázala jako prospěšná mimo jiné v rovině morální (dívky i chlapci se díky společně trávenému času zbavovali vzájemného ostychu a více dbali na své chování), vzdělávací (společná výuka měla pozitivní vliv na prospěch chlapců), zdravotní (ukázalo se, že předsudky spočívající v obavě, že dívky díky své křehké konstituci budou pobytem ve vzdělávacích zařízeních trpět, jsou zcela mylné).⁵⁹

Na přelomu století bylo v Čechách provozováno více škol než na Moravě, kde menší množství bylo ovlivněno národnostní situací, neboť na zemském sněmu prosazovala své zájmy německá většina. Ta poměrně úspěšně snahám českých zástupců v této oblasti bránila. Na toto úsilí českých činovníků lze v tomto kontextu nahlížet nejen jako na emancipaci v oblasti vzdělávání, ale také na emancipaci národnostní. Je však poněkud paradoxní, že právě ve městech, kde bylo výrazné zastoupení německých obyvatel, byla snaha o budování českých vzdělávacích zařízení pro dívky intenzivnější, než v jiných městech, což je patrné

⁵⁷ NEUDORFLOVÁ, Marie. *České ženy v 19. Století*. Praha: Janua, 1999. ISBN 902622-2-8, str. 117.

⁵⁸ VALIŠOVÁ, Alena. KASÍKOVÁ, Hana (eds.) *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3357-9, str. 77.

⁵⁹ DRTINA, František. *Dívčí školství u nás a jinde*. Praha: Jednota učitelek, 1905, str. 18.

např. níže v demonstrativním výčtu provozovaných českých vyšších dívčích škol. Tento jev chápu jako zjevnou souvislost mezi jednotlivými emancipačními proudy, která v některých případech vedla k tomu, že obě emancipační snahy se upnuly k v podstatě totožnému cíli.

5.1 Dívčí gymnázia na přelomu 19. a 20 století

Teprve poté, co bylo ženám umožněno studovat na vysokých školách, vyšlo najevo, jak nedostatečnými možnostmi ohledně vyššího vzdělávání dívky disponují. Neměly se kde efektivně připravovat ke studiu na vysoké škole a ani na kvalifikované zaměstnání.

První dívčí střední škola v pravém smyslu slova vznikla v Českých zemích až v roce 1890, a to především zásluhou Elišky Krásnohorské (k její osobě podrobněji v kapitole 6). Bylo to gymnázium Minerva a shodou okolností se jednalo o první dívčí gymnázium v celém Rakousku-Uhersku. Lze bez nadsázky konstatovat, že založení gymnázia Minerva znamenalo počátek vývoje vyššího dívčího vzdělávání dokonce v měřítku střední Evropy. Právě úsilí Elišky Krásnohorské, vynaložené na prosazení ženského vyššího školství je dokladem o obtížích, které stály v cestě všem takto zaměřeným pokrokovým snahám.

Jak vzpomínala samotná Krásnohorská: *„Jitro ženského studia, jak malí a úzkého rozhledu byli v této otázce mnozí velcí mužové. Ukázalo se to nejlépe při sbírání podpisů na petici v říšské radě, aby vymáhala u vlády oprávnění žen k studiím vysokoškolským. Bylo třeba získat poslance, který by co nejučinněji v zájmu věci na říšské radě promluvil. Není divu, že připadli na radikálního, ohnivého řečníka MUDr. Eduarda Grégra. Když však jsem mu svou žádost přednesla, užasla jsem, neboť se z mluvčího svobody a pokroku pojednou ozval nejkonzervativnější stoupenec starosvětského příkazu: „sedávej panenko v koutě“, odsoudil šmahem všechny ty „moderní neženské snahy, a jevil pravé zděšení ze strašidla emancipace.“⁶⁰*

Původně osmileté klasické gymnázium sídlilo v Praze v Pštrossově ulici. Plán ke zřízení střední školy pro dívky vypracoval na základě žádosti o pomoc od Elišky Krásnohorské profesor c. k. akademického gymnázia František Prusík. Profesor Prusík byl zastáncem dívčího vzdělávání a myšlenkou založení samostatného dívčího gymnázia byl vskutku nadšen. Při tvorbě učebních osnov Minervy vycházel z učební osnovy měšťanské školy a nižšího chlapeckého gymnázia. Dotyčný profesor Prusík se následně stal prvním ředitelem gymnázia Minerva.

⁶⁰ BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. 506 s. ISBN 80-244-0248-3, str. 56.

Gymnázium bylo později přeměněno na gymnázium reálné. Zřizovatelem gymnázia byl občanský spolek Minerva, později správu nad školou převzalo město Praha. Právo veřejnosti však gymnázium získalo až v roce 1903. Do té doby dívky musely všechny zkoušky konat na akademickém gymnáziu.⁶¹

Vanda Hájková a Iva Strnadová v této souvislosti ve své práci upřesňují, že „... do nově založeného gymnázia Minerva, pojmenovaného podle římské bohyně vzdělanosti, se v roce 1890 ke studiu zapsalo 51 dívek. To se považovalo za mimořádný úspěch, neboť společnost nebyla pro vznik gymnázia příznivě naladěna. Osmiletý gymnazijní program byl zhuštěn do pěti let, takže prvních 16 dívek odmaturovalo v roce 1895 (3 s vyznamenáním, 7 prospělo, 4 měly předepsanou opravnou zkoušku z jednoho předmětu, 2 neprospěly). Na vysvědčeních dívek ovšem ještě chyběla doložka o způsobilosti k vysokoškolskému studiu.“⁶² O dva roky později bylo povoleno studium dívek na pražské filosofické fakultě, o další tři roky později se otevřely dívkám i dveře medicíny, farmacie a právnické fakulty. V roce 1901 se konala v Praze první dívčí promoce, kde získala doktorát Marie Baborová, absolventka Minervy. Dobový tisk tehdy psal, že nejenže složila výtečně všechny zkoušky (jejím oborem byla zoologie), ale ovládala i devět jazyků.⁶³ Na lékařské fakultě promovala roku 1902 Anna Honzáková a první absolventkou a doktorkou práv se stala v roce 1922 Anděla Kozáková.⁶⁴ Ostatní studijní obory na vysokých školách byly pro ženy zpřístupněny až po 1. světové válce.⁶⁵

Školní rok 1900/1901 byl pro Minervu pokrokový, v učitelském sboru čítajícím osmnáct členů působilo také šest žen – absolventek gymnázia.

U příležitosti 70. narozenin Elišky Krásnohorské v roce 1917 bylo gymnázium přejmenováno na Městské dívčí reálné gymnázium Krásnohorská.⁶⁶

5.2 Dívčí lycea na přelomu 19. a 20. století

Vzhledem k tomu, že zájem dívek o vyšší vzdělání v Praze i jinde v Českých zemích stoupal a Minerva představovala jedinečnou záležitost, byla počínaje rokem 1900 na základě příslušného ministerského výnosu zřizována pro dívky šestiletá lycea. V převážné míře

⁶¹ VALIŠOVÁ, Alena. KASÍKOVÁ, Hana (eds.) *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3357-9, str. 77.

⁶² PÁNKOVÁ, Markéta. *Vzdělávání dívek v Čechách*. Praha: JITRO, 2008. ISBN 978-80-86935-06-5, str. 21.

⁶³ HÁJKOVÁ, Vanda. STRNADOVÁ, Iva. *Inkluzivní vzdělávání*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-3070-7, str. 54.

⁶⁴ PÁNKOVÁ, Markéta. *Vzdělávání dívek v Čechách*. Praha: JITRO, 2008. ISBN 978-80-86935-06-5, str. 23.

⁶⁵ BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. 506 s. ISBN 80-244-0248-3, str. 56.

⁶⁶ PÁNKOVÁ, Markéta. *Vzdělávání dívek v Čechách*. Praha: JITRO, 2008. ISBN 978-80-86935-06-5, str. 21.

vznikly přeměnou z vyšších dívčích škol. Vznik dívčích lyceí byl prosazován ministerstvem školství, které tak činilo na základě ankety, která se konala ve Vídni v květnu roku 1900.⁶⁷

Na těchto dívčích školách se učilo náboženství, český jazyk, z cizích jazyků pak němčina a francouzština, dále také dějepis, zeměpis, matematika, přírodopis, kreslení, pravopis a dokonce i tělocvik. Na některých lyceích byla vyučována nepovinná latina. Jelikož se jednalo o české školy, byl kladen důraz právě na výuku českého jazyka. Vzdělávacími cíli v českém jazyce bylo získání schopnosti gramaticky správného písemného i ústního projevu, dobrá znalost významných českých literárních děl, ať již básnických či prozaických.

K nedostatkům ve skladbě předmětů vyučovaným na českých dívčích lyceích z hlediska národního uvědomění uvádí F. Drtina (jedná se o autentickou kritiku, neboť kniha byla vydána roku 1905): „*Jde pak po stránce vnitřní o to, aby organizační nástin lyceí byl přizpůsoben zvláštním našim poměrům a potřebám českým, aby ústavy novými, jichž význam nesmí býti podceňován, pronikal ryzí český duch. V lyceích dívčích bude třeba zvláště středem vyučování učiniti jazyk a literaturu českou a spolu s vyučováním historickým vytvořiti typ českých moderních humanit dívčích.*“

Dále pak zdůrazňuje, že „*vyučování dějepisné mělo by se doplniti nástinem dějin českého národa, moment kulturně-historický měl by býti náležitě zdůrazněn, též základní vědomosti právní, národohospodářské a sociologické měly by se (jako na lyceích francouzských) podávati v přístupné formě.*“⁶⁸ Tyto připomínky a doporučení se mi jeví jako velmi smysluplné, pokud bylo cílem zajistit, aby absolvování dívčího lycea poskytlo žákyni skutečně všeobecný přehled. Jenomže za těchto okolností se již jen obtížně budou hledat rozdíly mezi tehdejšími gymnázii a takto modifikovaným lyceem.

Lycea měla sloužit k přípravě dívek na výkon povolání, která nevyžadují vysokoškolské vzdělání, měla tedy mít praktický charakter a neměla sloužit jako průprava pro vyšší vzdělávání. Zároveň však měla poskytnout dívkám ucelené vzdělání, aby tedy měly všeobecný přehled.

Schizofrenní charakter tohoto typu škol je tedy zřejmý, neboť zůstal někde na půl cesty ke gymnáziu, aniž by zároveň dostatečně plnil funkci praktické přípravy k výkonu povolání. Navíc, jak bude zmíněno též dále konkrétněji, dívky studium na lyceu chápaly jako možnost, jak získat středoškolské vzdělání, aby mohly následně usilovat o studium na vysoké škole, aniž by musely absolvovat gymnázium. Účel, pro který byl tento typ středních škol zřizován, kdy měly mít jaksi obojetnou funkci (příprava na praktické povolání, nebo příprava

⁶⁷ DRTINA, František. *Dívčí školství u nás a jinde*. Praha: Jednota učitelek, 1905, str. 31.

⁶⁸ DRTINA, František. *Dívčí školství u nás a jinde*. Praha: Jednota učitelek, 1905, str. 45.

na mimořádné pokračování ve studiu na vysoké škole) se tedy v podstatě míjel svým účinkem. I přesto, nebo právě proto, to byly dívčí lycea, která sehrála poměrně významnou roli v úsilí o vyšší vzdělávání českých dívek.

Maximální počet žákyň ve třídě byl 40. Do první třídy byly přijímány alespoň desetileté žáčky, které obstály u přijímací zkoušky. Za žákyně druhé třídy mohly být přijaty dívky, které absolvovaly první třídu měšťanské školy, do třetí třídy pak pouze absolventky druhé nebo třetí třídy měšťanské školy a to za podmínky, že dosáhly při studiu velmi dobrého prospěchu a za předpokladu, že uspěly u přijímací zkoušky (zkouška se skládala z následujících předmětů: čeština, němčina, dějepis, aritmetika a rýsování). Do vyšších tříd lycea se nové žákyně již nepřijímaly (pouze výjimečně mohly být přijaty dívky, které úspěšně složily přijímací zkoušku, skládající se ze všech předmětů předcházejících tříd dle příslušné osnovy). Jednotlivá lycea měla určitou volnost při tvorbě rozvrhu. Povinné předměty mohly být stanoveny tak, aby počet hodin na nižším stupni nepřesáhl 24 hodin týdně a 26 hodin na vyšším stupni.⁶⁹

Studium na šestiletých dívčích lyceích bylo zakončeno fakultativní maturitní zkouškou, záleželo tedy na studentkách, zda měly zájem o její absolvování. Zkušební komisi předsedal zemský školní inspektor nebo jeho zástupce a žákyně zkoušeli učitelé či učitelky zaměstnaní v nejvyšší třídě a učitel nebo učitelka přírodopisu v páté třídě.⁷⁰

Přístup absolventek těchto škol k následnému vysokoškolskému vzdělávání však nebyl všeobecný, výše uvedená maturita opravňovala k mimořádnému studiu na filosofické fakultě. Pro studium některých oborů vysokoškolského studia totiž bylo nutné skládat doplňovací maturitu. Hlavní úkol lyceí, totiž vyšší dívčí vzdělání praktického rázu, nebyl nikdy v předpokládané míře naplněn. Žákyně naopak absolvování těchto škol chápaly jako jednu z možných cest k dosažení možnosti studovat na vysoké škole a neměly zájem věnovat se výkonu povolání, na které je mělo studium na lyceu v optimálním případě adekvátně připravit, tak jak bylo původně zamýšleno. Tomuto závěru nasvědčuje též nárůst zájmu o tento typ školy od okamžiku, kdy byly zřízeny vyšší reálné gymnaziální oddělení. Tomuto trendu nezabránily ani různé pokusy vlády, které měly omezit možnost žaček dosáhnout na vysokoškolské studium. Na tomto místě lze doplnit, že po vzniku samostatného Československa – konkrétně pak v roce 1922 – byla tato lycea přeměněna na reálná

⁶⁹ NEUHÖFER, Rudolf. *Deset úvah o středním školství*. Praha: Česká grafická Unie, 1930, str. 32.

⁷⁰ DRTINA, František. *Dívčí školství u nás a jinde*. Praha: Jednota učitelek, 1905, str. 33.

gymnázia.⁷¹ Tento krok se jeví jako logické řešení této poněkud zapeklité situace, kdy lycea neplnila účel, který se od nich očekával, a pro který původně byla koncipována.

Ještě bych se ráda stručně zmínila k personální skladbě učitelského sboru. V čele lycea v ideálním případě měla stanout ředitelka. Pokud toto místo zastával muž, měl mít k dispozici pro všechny otázky výchovy a vyučování jednu členku ženského učitelského sboru, která byla označována jako adjunktka. Učitelský sbor měl být kromě ředitele či ředitelky a katechety (učitele věnujícího se výuce náboženství) sedm až osm členů, alespoň část měla být tvořena ženami.⁷²

5.3 Ženská vzdělávací jednota Vesna v Brně

Ženská vzdělávací jednota Vesna v Brně zahájila svou činnost za poměrně složité politické a národnostní situace. Celkový ráz veřejného dění ve městě určovala totiž německá liberální strana, která měla dominantní hospodářské postavení, ovládala správu města a zaujímal vedoucí politické postavení. Úřední řečí a vyučovacím jazykem na všech školách v Brně byla němčina, a to až do osmdesátých let 19. století. Výjimku tvořily pouze dvě malé státní cvičné školy při brněnských ústavech pro vzdělávání českých učitelů a učitelek venkovských škol. Navíc chybělo i jakékoli vyšší vzdělání mladých žen a dívek a nebyly ani žádné ženské spolky a organizace. Jedinými trpěnými sdruženími byly pěvecké spolky, jednoty a kroužky, které se však později – kromě oné činnosti hudební – začaly zabývat činností vzdělávací.

5.3.1 Stručné dějiny spolku a jím provozovaných dívčích škol

Právě takovým spolkem se stal v Brně 8. července 1870 i *Pěvecký spolek Vesna*, reprezentovaný tehdy sedmnácti pro věc nadšenými dívkami a pěti mladými muži, kteří s nimi spolupracovali.⁷³

Spolek sklízел značné úspěchy, ale postupně si začal pohrávat s myšlenkou založení spolku vzdělávacího. Tato myšlenka byla přednesena na valné hromadě spolku 29. prosince 1871. Ženská část členstva spolku šířit vzdělanost mezi brněnské ženy a to v českém jazyce. Mužská část spolku tuto myšlenku však nepřijala, a ze spolku vystoupila. Tato událost samozřejmě nezabránila tomu, aby se nastíněná odvážná myšlenka stala skutečností.

⁷¹ VALIŠOVÁ, Alena. KASÍKOVÁ, Hana (eds.) *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3357-9, str. 77 – 78.

⁷² DRTINA, František. *Dívčí školství u nás a jinde*. Praha: Jednota učitelek, 1905, str. 33.

⁷³ FLODROVÁ, Milena. *Jurkovič Brno a Vesna*. Brno: Doplněk, 2012. ISBN 978-80-7239-283-4, str. 39.

Stalo se tomu tak dne 26. března 1872, kdy se Pěvecký spolek Vesna přeměnil na *Ženskou vzdělávací jednotu Vesna*. Nové stanovy byly představeny téhož dne na spolkové valné hromadě, byl také ustaven výbor a určena starostka, kterou se stává Veronika Mikšíčková, tuto funkci vykonávala až do roku 1880. Za jejího působení byly v roce 1879 vybudovány spolková knihovna a čítárna. Odsud byl již jen malý krok k založení vlastní školy.

I když Mikšíčková svoji funkci vykonávala svědomitě, novou tvář spolku vtiskla roku 1885 do funkce jednatelky spolku čerstvě jmenovaná Eliška Machová, kdy za jejího účinkování byla již roku 1886 otevřena spolková dívčí střední škola nazvaná *První česká pokračovací škola dívčí Ženské vzdělávací jednoty Vesna v Brně*.⁷⁴ Nelze nezdůraznit, že se jednalo o první školu tohoto typu na celé Moravě a byla určena původně všem dívkám, jež vychodily povinnou obecnou školu a chtěly se nadále vzdělávat v české škole.⁷⁵ Nutno podotknout, že by nebylo spravedlivé přisuzovat veškeré zásluhy Elišce Machové, neboť program vybudování české pokračovací dívčí školy byl vytvořen již v roce 1879, tedy před jejím nástupcem do funkce jednatelky spolku.⁷⁶

Prvním správcem této školy se nakrátko stal František Bartoš. Tento muž již přitom se spolkem dlouhodobě spolupracoval před vznikem školy. Jako ředitel Slovanského nižšího gymnasia na Starém Brně vedl ve Vesně přednášky, věnované mluvnici a literatuře. Jedná se o jednu z mužských osobností, které se na rozvoji Vesny jako vzdělávací instituce zcela zásadním způsobem podílely (dále by bylo možno uvést kupříkladu Leoše Janáčka, který od roku 1877 vyučoval ve spolku zpěvu a i jinak se v něm angažoval on i další členové jeho rodiny).⁷⁷ František Bartoš se posléze stal školním radou a i nadále držel na Vesninými školami ochrannou ruku, za což mu spolek opakovaně vyslovoval díky (viz např. poděkování v XIII. výroční zprávě dívčích škol Vesny v Brně: „*Dále jest děkovati slovutnému protektoru školnímu p. šk. radovi Fr. Bartoši...*“).⁷⁸

Počátky byly vskutku skromné a obtížné. Jak vzpomínala bývalá žačka již prvního roku po založení školy Anna Franzová-Peková, výuka se uskutečňovala ve dvou pronajatých pokojích v domě „U Hurychů“. Škola měla pouze jednu třídu, ve které byly žačky různého věku (mezi 13 až 15 lety), celkem jich bylo přibližně čtyřicet a vyučovala pouze jedna

⁷⁴ FLODROVÁ, Milena. *Jurkovič Brno a Vesna*. Brno: Doplněk, 2012. ISBN 978-80-7239-283-4, str. 40.

⁷⁵ FLODROVÁ, Milena. *Jurkovič Brno a Vesna*. Brno: Doplněk, 2012. ISBN 978-80-7239-283-4, str. 40.

⁷⁶ KALINOVÁ, Alena, NOVÁKOVÁ, Lenka. *Dcerám českým...: brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870-1920*. Vyd. 1. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007, ISBN 978-80-7028-303-5, str. 5.

⁷⁷ KALINOVÁ, Alena, NOVÁKOVÁ, Lenka. *Dcerám českým...: brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870-1920*. Vyd. 1. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007, ISBN 978-80-7028-303-5, str. 4.

⁷⁸ Moravský zemský archiv (MZA), G167 (Vesna), i.č. 141. *XIII. Výroční zpráva dívčích škol Vesny v Brně*, nestr.

učitelka. Výuka v počátcích skládala převážně z výuky ručních prací, při kterých se zároveň vyučovalo francouzštině.⁷⁹

V roce 1888 se ředitelské funkce (ředitel První české školy dívčí Ženské vzdělávací jednoty Vesna) ujímá František Mareš, za jehož vedení dosahuje škola jednoznačně nejvýznamnějšího rozmachu. Jeho osobní přínos lze označit za vskutku zásadní – je to právě jeho vizionářství a osobní nasazení, díky kterému lze o Vesniných školách hovořit jako o svém druhu fenoménu, tedy alespoň v českém prostředí. Dochází k výstavbě nových školních budov a dívčích penzionátů, tzv. Velkého a Malého penzionátu. Na kompletním vybavení interiéru se podepsal významný architekt Dušan Samuel Jurkovič, který vybavení školních zařízení vtiskl velmi zajímavé a pro něj již dnes typické barevné provedení. Snažil se vcítit do dívčího vkusu a jednotlivá patra vznikla v odstínech červené, zelené a žluté, což se pochopitelně projevilo i na volbě nábytku. Tento projekt vznikl díky řediteli Františku Marešovi, který Dušana Jurkoviče ke spolupráci přizval. Díky této iniciativě se dívky pohybovaly ve velmi kultivovaném a příjemném prostředí. To vše přispělo ke kulturnímu rozvoji dívek, který byl jedním z programových cílů spolku. V již zmíněném roce došlo díky starostce spolku Julii Kusé (zvolena roku 1880), která v Brně propagovala ideály pražského Amerického klubu dam, k rozšíření stanov spolku a jeho přejmenování na „*Ženský vzdělávací a výrobní spolek Vesna v Brně*“.⁸⁰ Poukazují na specifikum právě spolku Vesny, kde o nejvýznamnější vliv se dělily osoby zastávající tyto funkce – ředitel školy, starostka spolku a jednatelka spolku. Právě období, kdy tyto funkce byly obsazeny Františkem Marešem, Eliškou Machovou a Julií Kusou, lze považovat v dějinách spolku Vesna za nejvýznamnější.

V té době se značně rozšiřuje činnost Vesniných škol a mimo všeobecné vzdělávací školy vznikají školy odborné (průmyslové) a kurzy (pro učitelky ručních prací). Jako průkopnický se jeví večerní kurz pro dělnice, ve kterém se tyto vyučovaly šití, vaření, vedení domácnosti. Spolek Vesna šířil mezi moravský (na spolek je nutno nahlížet jako na regionální záležitost, svým významem a přínosem přitom nepochybně přesahoval Brno) germanizovaný lid lidovou tvořivost, ať ryze českou, či slovanskou. I tak bylo vzdělání nedostačující a nedostupné všem a proto byly otvírány již zmíněné tzv. odpolední a večerní kurzy, které jsou primárně určeny pro ženy v domácnosti, ale i pro ženy výdělečně činné, které cítí potřebu být nadále vzdělávány a zdokonalovány. Hojně je navštěvovaly také dělnice a služebné.

⁷⁹ Moravský zemský archiv (MZA), G167 (Vesna), i.č. 247, *Oslavy 30. výročí založení Vesny, nestr.*

⁸⁰ KALINOVÁ, Alena, NOVÁKOVÁ, Lenka. *Dcerám českým...: brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870-1920*. Vyd. 1. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007, ISBN 978-80-7028-303-5, str. 5.

František Mareš se kromě jiných destinací vydal také do Švýcarska a při své cestě se vsutku nepřekvapivě věnoval právě dívčímu školství. Byl si přitom dobře vědom vysoké úrovně místních dívčích škol středních i odborných, přičemž tyto školy byly v převažující míře zřizovány státem. Trend soukromých škol byl ve Švýcarsku v porovnání se státními školami poněkud upozaděn.

Je pochopitelné, že si Mareš po návratu musel zcela opačnou situaci panující v českých zemích palčivě uvědomovat - na Moravě stát provozoval pouze jediný český ústav určený ke vzdělání učitelek v Brně, jedinou hospodyňskou školu v Kroměříži. Ostatní ústavy byly soukromé (pochopitelně např. Vesniny školy). Dle jeho vlastního vyjádření přitom vláda sama „uznává důležitost vzdělání dívčího, že pro vzdělání to v budoucnosti něco víc učiní, že však dosud není možné pomýšlet na to, aby další vzdělání dívčí stalo se záležitostí státní“.⁸¹

Ředitel Mareš podnikal studijní cesty po ostatních evropských státech opakovaně, lze připomenout např. jeho cestu v červnu 1898 do Berlína a Petrohradu.⁸²

Popsaný překotný rozvoj vzdělávacích aktivit spolku (spojený mimo jiné s pořizováním nových nemovitostí, které v budoucnu měly sloužit narůstajícím potřebám spolku) byl pochopitelně velmi nákladný. K tomu uvádí Karel Elgart Sokol: „A ještě se nenaplnila škola, jak jsme bývali zvyklí, od základu po střechnu, když již se vynořil současně s plánem lycea i plán nového domu v Augustiniánské ulici. Od plánu ke skutku nebylo ve Vesně nikdy daleko. Byl to stejný činorodý nepokoj jako ten prvý ideový a organizační, a tak za dva roky již se zvedala vedle prvního domu budova nová, jedna z nejmodernějších a myšlenkově nejvyzývavějších v tehdejším německém Brně, prodlužená jen 130.000K.“⁸³

Zpočátku bylo obstarávání finančních prostředků velmi obtížné a lze se domnívat, že spolek se několikrát nacházel v reálném nebezpečí bankrotu. František Mareš, původce tohoto hospodářského rozmachu, se zjevně snažil vytěžit maximum z podpory zámožných občanek města Brna, které se opakovaně za dluhy spolku zaručovaly.⁸⁴ Prostředky byly obstarávány různě, včetně např. ojedinělé veřejné sbírky, avšak primárním zdrojem byly příspěvky od rodin, jejichž dívky zde studovaly.⁸⁵ Lze také konkrétně poukázat na již zmíněnou nepřítelš výraznou štedrost ze strany státu. Např. na rok 1899 od státu (resp. od ministerstva školství) obdržela vyšší dívčí škola 5 000,- zl. a průmyslová škola společně s večerními kurzy 1 500,- zl. Přitom od sněmu markrabství moravského vyšší dívčí škola obdržela na tentýž rok 2 000,-

⁸¹ *Desátá zpráva výroční dívčích škol Vesny v Brně za školní rok 1895/96.* Brno : Spolek Vesna, 1896, str. 4.

⁸² Moravský zemský archiv (MZA), G167 (Vesna), i.č. 141. XIII. *Výroční zpráva dívčích škol Vesny v Brně,* nestr.

⁸³ *Vesna: sborník ke čtyřicátému výročí městských dívčích odborných škol v Brně.* V Brně: Vesna, 1926, str. 14.

⁸⁴ *Vesna: sborník ke čtyřicátému výročí městských dívčích odborných škol v Brně.* Brno: Vesna, 1926, str. 13.

⁸⁵ *Vesna: sborník ke čtyřicátému výročí městských dívčích odborných škol v Brně.* Brno: Vesna, 1926, str. 14.

zl a průmyslová škola a večerní kurzy také 2 000,- zl (na stavbu průmyslové školy dalších 2 500,- zl).⁸⁶ Při zohlednění příspěvků od soukromých dárců je zřejmé, že stát prostřednictvím ministerstva školství české vyšší dívčí vzdělávání vsutku jako prioritu nevnímal.

Nelze se podrobněji nezmínit o již výše uvedeném pensionátu. Spolek provozoval dívčí pensionát, který měl logicky nezastupitelnou funkci vzhledem k provozovaným školám, kdy sloužil jako ubytování pro studentky. Byl to opět František Mareš, kdo přišel s plánem na vybudování nového dívčího pensionátu, který by však měl charakter výchovný. Avšak vzhledem k vypuknutí první světové války plán nebyl realizován. Následně zanikl původní pensionát. Karel Elgart Sokol to ve svých vzpomínkách odůvodňoval tím, že poté, co došlo k převedení Vesniných škol na město (viz níže) nedisponoval spolek finančními prostředky dostačujícími k provozování pensionátu.⁸⁷

Velký zlom a významný krok nastává v roce 1901, kdy se Vesnina Vyšší dívčí škola mění v šestileté Dívčí lyceum. Konkrétně se na tom usnesla dozorcí rada Vesniných škol na schůzích konaných dne 11. ledna a 1. února roku 1901. Usnesení bylo schváleno výborem spolku Vesna na schůzi konané dne 22. února téhož roku. Po přeměně byl ředitelem lycea dle očekávání jmenován František Mareš.⁸⁸ Bylo první v celém Rakousku-Uhersku, a největším přínosem bylo, že tyto absolventky mohly dále pokračovat ve studiu na vysokých školách. Není proto pochyb, že dochází k obrovskému zájmu o tuto školu a jak se škola rozrůstá, přestávají stačit prostory. Spolek proto v roce 1910 zakoupil komplex zahrad o rozloze 17 000 m² na Žlutém kopci nad Pisárkami na dnešní Lipové ulici pro zcela novou moderní školní budovu a nedaleko měl být zřízen též pensionát.

Jako zajímavost stojí za zmínku významná událost v dějinách lycea spočívající v návštěvě samotného ministra kultu a vyučování Ph.Dr. Viléma rytíře Hartela uskutečněné dne 30. září 1901. Dotyčný se velmi zajímal o mechanismus přeměny na lyceum a mimo jiné pochválil zařízení pensionátu.⁸⁹

Jenže tento slibný rozvoj zastavila v letech 1914 – 1918 první světová válka, v níž Vesna musela navíc čelit udání o státní nespolehlivosti „*a nedostatečné oddanosti císaři*“, neboť i nadále důsledně vyučovala „*toliko v jazyce českém*“, jak měla uvedeno ve svých stanovách.⁹⁰

⁸⁶ Moravský zemský archiv (MZA), G167 (Vesna), i.č. 141. XIII. Výroční zpráva dívčích škol Vesny v Brně, str. 18.

⁸⁷ Vesna: sborník ke čtyřicátému výročí městských dívčích odborných škol v Brně. Brno: Vesna, 1926, str. 15.

⁸⁸ Moravský zemský archiv (MZA), G167 (Vesna), i.č. 122, Kronika dívčího lycea 1900-1907, nestr.

⁸⁹ Moravský zemský archiv (MZA), G167 (Vesna), i.č. 122, Kronika dívčího lycea 1900-1907, nestr.

⁹⁰ FLODROVÁ, Milena. *Jurkovič Brno a Vesna*. Brno: Doplněk, 2012. ISBN 978-80-7239-283-4, str. 42.

Po skončení první světové války dochází opět k dalším zvratům. Vesniny školy jsou natolik populární a je o ně stále větší zájem, až to začíná být pro spolek finančně neudržitelné a přestává být v jeho silách vedení a financování takového kolosu. Pro představu: Vesna v této době spravuje 13 škol a 33 kurzů, které navštěvuje celkem 2536 žáků a to nejen z Brna a okolí, ale i z jiných částí Moravy, Čech, Slezska a dokonce i odjinud.

V roce 1919 se rozhodne ředitel Mareš nabídnout Vesniny školy brněnskému městskému zastupitelstvu, aby je město Brno převzalo do správy a péče. Tímto se tyto školy stávají veřejnými městskými. Zůstal však zachován jejich charakter a dle dostupných informací školám tato změna nijak neuškodila. Staly se součástí státního školského systému, přičemž dohled nad jejich činností měly příslušné státní orgány. Mimo jiné došlo k transformaci dívčího lycea na reformní reálné gymnasium. Dalšímu rozvoji nasvědčuje též výrazný nárůst počtu studentek (někde se počet až zdvojnásobil), což však na druhou stranu vedlo překročení prostorových kapacit, kterými školy disponovaly.⁹¹

Vesna jakožto spolek však nezaniká, jen svoji činnost obrací tam, kde s ní před léty začínala a to k práci kulturně-osvětové. Na pozemcích Vesny, které městu propůjčila, byl postaven „*Masarykův ústav ku vzdělávání učitelek odborných škol pro ženská povolání.*“

Celá éra Vesny je provázena příkladnou spoluprací s dalšími ženskými spolky. Především však s pražským spolkem Minerva. Společně pořádaly též přednáškové vzdělávací cykly, zabývaly se rozsáhlou charitativní činností, připravovaly různé kulturní akce a podobně.⁹²

K tomu, jak spolek sám chápal svoji roli, lze citovat např. z úvodu ke zprávě o činnosti spolku ve školním roce 1919 - 1920: „*Ve svých školách, pensionátech, ve svých spolkových stycích byla jedním z hlavních středisk buditelských i osvětových českého Brna. (...) Zástupy žen a dívek navštěvovaly Vesnu: duch škol Vesniných a uvědomění národní šířilo se po krajích českých.*“⁹³ Vzrůstající oblibu Vesniných škol v běhu času lze demonstrovat na prostých číslech: v roce 1886 měla Vesna 90 žáků, v roce 1906 celkem 1044 žáků a 332 frekventantek večerních kurzů (jejichž význam by byl jen neprávem opomíjen), přičemž po první světové válce její školy navštěvovalo 2536 žáků.⁹⁴

Co se týče skladby žáků z hlediska regionálního, můžeme pro ilustraci vycházet z Kroniky dívčího lycea za školní roky 1900-1907. Na lyceum bylo pro studium ve školním

⁹¹ Vesna: sborník ke čtyřicátému výročí městských dívčích odborných škol v Brně. V Brně: Vesna, 1926, str. 24.

⁹² MALÍNSKÁ, Jana. „*My byly, jsme a budeme!*“. Praha: Knižnice dějin a současnosti, 2013. ISBN 978-80-7422-219-1, str. 21.

⁹³ Zpráva o činnosti ve správním roce 1919-1920, spolek Vesna v Brně. Brno: Spolek Vesna, 1920, str. 1.

⁹⁴ KALINOVÁ, Alena, NOVÁKOVÁ, Lenka. *Dcerám českým...: brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870-1920*. Vyd. 1. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007, ISBN 978-80-7028-303-5, str. 5.

roce 1901-1902 přijato celkem 140 dívek. Z toho přímo z Brna a okolí pocházelo 66 dívek, z území Moravy bylo přijato 113 dívek, z Čech 24 dívek a z jiných zemí pocházely 3 přijaté dívky. Všechny dívky přitom měly češtinu jako rodný jazyk.⁹⁵

5.3.2 Charakter vzdělávacích aktivit v rámci spolku Vesna

Učební osnovy v začátku obsahovaly pouze šití náročných či elegantních šatů a národních krojů, vyšívání a tvorbu bytových doplňků. Postupem času se program rozšiřoval o další předměty jako např. výuku cizích jazyků. Vzdělanost dívek se měla zvyšovat „především přednáškami a výklady z oboru lidské kultury.“⁹⁶ Dosti nezvyklé bylo zařazení tělesné výchovy pro dívky v jednotlivých ročnících.⁹⁷

O důsledné přípravě vypovídají pečlivě zpracované osnovy. Františka Machová kladla na jejich zpracování značný důraz, přičemž osnovy zahrnovaly čtyři obory:

- a) pokračovací (náboženství, český jazyk, zeměpis, dějepis a počty),
- b) kreslicí (zaměřený na různé ornamenty a vzory lidových výšivek),
- c) jazykový (francouzština, němčina),
- d) výrobní (šití a vyšívání).⁹⁸

Jak napovídá výše uvedené, kladl se při tvorbě osnov důraz na to, aby dívky byly primárně vychovávány k roli hospodyně, která dokáže obstarat veškeré záležitosti, jež mohou v souvislosti s touto životní rolí vyplynout, což bylo plně v souladu s obecným charakterem vyšších dívčích škol. Jak je uvedeno v XIII. výroční zprávě dívčích škol Vesny v Brně: „Každá dívka měla by se zajisté především vzdělávati za hospodyně. (...) Dívka učila by se rozumě pracovati tak, aby práce nestala se jí břemenem, nýbrž rozkoší a potřebou tělesnou i duševní – povoláním. (...) Za práce veškeré po přednosti měla by se o ní mysliti, by nabyla schopnosti přemýšleti dál, osvojovati si poznatky nové.“⁹⁹

Ze vzpomínek tehdy novopečeného učitele na Vesnině vyšší dívčí škole Karla Elgarta Sokola lze vypožorovat novátorský přístup ředitele Františka Mareše při tvorbě učebních osnov, který byl v ostrém kontrastu ke stávající praxi v jiných vzdělávacích zařízeních, kde inovativní přístup byl v podstatě zapovězen: „Dělali jsme učebnou osnovu. A já jsem žasl.

⁹⁵ Moravský zemský archiv (MZA), G167 (Vesna), i.č. 122, *Kronika dívčího lycea 1900-1907*, nestr.

⁹⁶ KALINOVÁ, Alena, NOVÁKOVÁ, Lenka. *Dcerám českým...: brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870-1920*. Vyd. 1. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007, ISBN 978-80-7028-303-5, str. 4.

⁹⁷ MALÍNSKÁ, Jana. „*My byly, jsme a budeme!*“. Praha: Knižnice dějin a současnosti, 2013. ISBN 978-80-7422-219-1, str. 20.

⁹⁸ FLODROVÁ, Milena. *Jurkovič Brno a Vesna*. Brno: Doplněk, 2012. ISBN 978-80-7239-283-4, str. 40.

⁹⁹ Moravský zemský archiv (MZA), G167 (Vesna), i.č. 141. *XIII. Výroční zpráva dívčích škol Vesny v Brně*, str. 6.

Dosud jsem ji měl vždy natištěnu v úctyhodně starém rádu a věděl jsem, že je to něco jako písmo svaté, na čem se nesmí ani slůvka změnit a co se musí do poslední čárky splnit a nadřít, nemám-li být odsouzen jako lenoch a ničema. (...) líbilo se mi to. Svoboda z toho na mě dýchala a právo na vlastní rozum.“¹⁰⁰

Kromě standardní výuky se žákyňe Vesniných škol účastnily různých společenských a vzdělávacích akcí, pořádaných v rámci spolku (např. Mikulášské slavnosti, výstavy rukodělných výrobků žákyň, atp.).¹⁰¹ Pravidelně se v rámci spolku konaly přednášky na velmi různorodá témata, kdy také přednášely tehdejší významné osobnosti. Mohu citovat kupříkladu z kroniky spolku za roky 1896 – 1897, kdy se mimo jiné dne 23. ledna 1896 konala přednáška manželů Bakešových „*O léčení lidovém, o některých zvycích národních a domácím umění našem*“, dne 26. února 1896 přednáška J. K. Tůmy - *O Svatopluku Čechovi*, dne 22. dubna 1896 přednáška K. Fišara - *O životě v Římě*, dne 12. května 1896 přednáška J. Ouředníčka - *O ženách revoluce francouzské*, atd.¹⁰²

Vyšší dívčí škola měla šest tříd. Tři nižší odpovídaly škole měšťanské a další tři odpovídaly škole vyšší. Ve vyšších třídách si dívky volily navíc některý z následujících oborů: obchodní, umělecko-průmyslový, jazykový nebo šicí. Do první třídy byly přijímány dívky jedenáctileté, do dvou následujících podle věku a stupně přípravy. Do čtvrté třídy byly přijímány dívky pouze ze třetí třídy měšťanských škol, do páté a šesté třídy pouze dívky, které úspěšně složily přijímací zkoušky.¹⁰³

Za zmínku stojí též další aktivita spolku Vesna vskutku zásadního významu, a to večerní školy určené pro širší veřejnost (především pracující ženy – služky, dělnice, atp.). Tyto kurzy byly založeny v roce 1896. Jednalo se v převážné míře o kurzy praktických dovedností, jež by dle tehdejších názorů měly běžné ženy ovládat – šití a údržba ošacení, vaření či hospodaření v domácnosti. Výuka probíhala od 19 do 21 hodin. Význam pro Brno byl nepochybně značný, neboť tento program umožnil rozšířit v podstatě základní nezbytné dovednosti mezi ženskou populaci a tím *de facto* přispěl ke zvýšení životní úrovně nižší vrstvy obyvatelstva. Postupně se po vzoru Vesny začal trend večerních škol pro pracující ženy

¹⁰⁰ *Vesna: sborník ke čtyřicátému výročí městských dívčích odborných škol v Brně*. V Brně: Vesna, 1926, str. 11.

¹⁰¹ Moravský zemský archiv (MZA), G167 (Vesna), i.č. 141. *XIII. Výroční zpráva dívčích škol Vesny v Brně*, nestr.

¹⁰² Moravský zemský archiv (MZA), G167 (Vesna), i.č. 73, *Kronika spolku 1896 – 1897*, nestr.

¹⁰³ Moravský zemský archiv (MZA), G167 (Vesna), i.č. 141. *XIII. Výroční zpráva dívčích škol Vesny v Brně*, nestr.

šířit i do dalších měst na Moravě (příkladem lze uvést Uherský brod, Prostějov či Olomouc). V roce 1897 tyto večerní kurzy navštěvovalo 367 dívek a žen.¹⁰⁴

Součástí pravidelné výuky dívek byly též hodiny náboženství. Kromě toho se chovanky standardně účastnily mší, konaných každou neděli a svátek, na kterých zpívaly ve sboru. Speciální mše se konaly také při výjimečných událostech (lze uvést např. mši konanou z důvodu úmrtí císařovny Elišky, manželky císaře Františka Josefa I., která byla zavražděna dne 10. září 1898).¹⁰⁵

¹⁰⁴ Moravský zemský archiv (MZA), G167 (Vesna), i.č. 141. *XIII. Výroční zpráva dívčích škol Vesny v Brně*, str. 8.

¹⁰⁵ Moravský zemský archiv (MZA), G167 (Vesna), i.č. 141. *XIII. Výroční zpráva dívčích škol Vesny v Brně*, str. 15.

6 Významné osobnosti dívčího vzdělávání v Českých zemích

Nemůžeme opomenout osobnosti, bez kterých by dívčí vzdělávání nebylo tam, kde je. Patří jim dík za to, jak usilovně bojovaly za dívčí vzdělávání a taky s jakou vervou čelili všem překážkám, které se jim do cesty dostávaly. Samozřejmě nešlo jen o vzdělávání, ale také o začlenění žen do společnosti a dosažení rovnoprávnosti v soukromém i veřejném životě.

Magdalena Dobromila Rettigová, rozená Artmanová (1785 – 1845)

Je považována za první českou ženu spojovanou s feminismem a emancipací. O feministce jako takové nemůže být řeč, protože Rettigová byla do značné míry výjimkou, a to pro svou konvenční a konzervativní orientaci ve vztahu k manželství a k mužům jako takovým. V zájmu zachování rodinného klidu vyznávala v teorii i praxi potřebu naprosté podřízenosti ženy manželově vůli ve všech ohledech včetně intimních.¹⁰⁶

Prostřednictvím vzdělávacích institucí získala pouze základní vzdělání (navštěvovala německou školu), dále jej rozšiřovala svou vlastní pílí a intenzivní četbou.

Žila v přesvědčení, že žena má být vzdělaná, aby byla rovnocennou partnerkou manželovi a ovládat takové dovednosti, které jí umožní vytvořit domácí pohodu a rodinné štěstí.

„*Kuchařské a mimořádná dovednost v domácích a ručních pracích Rettigové umožnily založit a ve vlastní domácnosti vést soukromou školu pro chudší dívky, a to téměř ve všech městech, kam ji práce jejího muže zavedla.*“¹⁰⁷ Počet takových škol byl však tak malý, že nestačil pokrýt potřeby dívek, pro většinu byly nedostupné a školy klášterní byly pouze pro dívky zámožnější. Tento stav bohužel trval ještě půl století, než došlo k výraznějšímu obratu k lepšímu.

Roku 1826 vydala knihu *Domácí kuchařky aneb Pojednání o masitých a postních pokrmech pro dcery české a moravské*, která zaznamenala až nevídaný úspěch. Nešlo pouze o kuchařské umění a umění stolování, ale především byla kniha psána dobrou češtinou a pro dívky to bylo jediné setkání s takovou češtinou, která kultivovala jejich jazyk.

¹⁰⁶ NEUDORFLOVÁ, Marie. *České ženy v 19. Století*. Praha: Janua, 1999. ISBN 902622-2-8, str. 13.

¹⁰⁷ NEUDORFLOVÁ, Marie. *České ženy v 19. Století*. Praha: Janua, 1999. ISBN 902622-2-8, str. 15.

Bohuslava Rajská, vlastním jménem Antonie Reisová (1817 – 1852)

Vedla první veřejnou dívčí školu v Praze, která se vyvinula z tzv. salonu u Fričů. Rajská byla pedagogicky i organizačně tak schopná, že se stala „*duší české školy*“ v projektu vzdělávacího ústavu Budeč Karla Slavoje Amerlinga, českého vlastence a pedagoga.¹⁰⁸

Rajská si vytvořila také svůj ústav v rámci komplexu Budče, kde docházely dívky ve věku 5 až 18 let. Tyto dívky chodily do školy navečer na pár hodin výuky, nebylo jich však více než 30 až 35. Amerling se snažil udržovat úroveň ústavu, a proto zval různé odborníky. Avšak finanční situace nebyla valná. Pro obrovské dluhy byla Budeč roku 1848 prodána.

Od tohoto roku bylo jasné, že vzdělávání dívek je naprosto nedostačující a bylo potřeba jednat, přičemž od vlády se nedalo čekat nějakého posunu vpřed. Škol bylo málo a nepokryly by potřeby dívek. Vzdělávání pro dívky představovalo jedinou možnost realizace a i slušné šance uživit se vlastní prací a začlenit se do společnosti.

„*Složila učitelské zkoušky a roku 1843 otevřela soukromý dívčí ústav pro dívky od 5 do 18 let, který měl být obdobou Amerlingovy Budče a poskytnout dívkám vzdělání, které dosud neměly.*“¹⁰⁹ Ústav byl veřejností velmi vřele přijat a mění se na ústav veřejný, Rajská je samozřejmě jeho ředitelkou. Po dvou letech působení v ústavu se provdala za Františka Ladislava Čelakovského, s nímž posléze odchází. Bohužel ji dostihnou také hmotné starosti a nemoc, což jí znemožňuje další veřejnou práci.

Karolina Světlá, vlastním jménem Johanna Rottová (1830 – 1899)

Pocházela z bohaté měšťanské rodiny, kdy jí vzdělávání bylo zprostředkováno domácím učitelem. Tímto učitelem byl Petr Mužák, kterého si později vzala za manžela. Manželství však nebylo šťastné a proto se Světlá věnovala literární činnosti a snahám o zpřístupnění vzdělávání všem dívkám. To vše se promítalo i do její tvorby, kde kritizovala měšťanskou společnost a vlastně i to, v čem sama vyrůstala. Její život a profesní činnost velmi ovlivnilo přátelství s Boženou Němcovou a Janem Nerudou.

Její úsilí přineslo zasloužené ovoce a roku 1871 je založen Ženský výrobní spolek a jeho první starostkou se stala Karolina Světlá. „*Ve své úvodní řeči označila den ustavení za velký svátek a vyjádřila radost z toho, že hned na začátku má spolek přes tisíc členek a podporovatelů z celého českého království. Brala jeho založení rovněž jako důkaz, že ženy jsou schopné plodné spolupráce.*“¹¹⁰ Spolek nabízel dívkám hlavně odborné vzdělávání

¹⁰⁸ NEUDORFLOVÁ, Marie. *České ženy v 19. Století*. Praha: Janua, 1999. ISBN 902622-2-8, str. 21.

¹⁰⁹ BEDNÁŘOVÁ, Věra. *Zakladatelky českého dívčího školství*. Brno: Univ. knihovna, 1957.

¹¹⁰ NEUDORFLOVÁ, Marie. *České ženy v 19. Století*. Praha: Janua, 1999. ISBN 902622-2-8, str. 66.

v oborech průmyslových a obchodních, což přineslo pro absolventky obrovské možnosti, zapojení se a uplatnění v českém hospodářském životě.

To bylo znamení obrovského posunu ve společnosti pro všechny české ženy a dívky. Starostkou Ženského výrobního spolku v Praze byla Světlá do roku 1880. Poté na ni ve funkci navázala Eliška Krásnohorská, která pokračovala v její činnosti a rozvíjela její myšlenky.

Eliška Krásnohorská, vlastním jménem Alžběta Pechová (1847 – 1926)

Byla velmi uznávanou básničkou, libretistkou a překladatelkou, avšak byla značně nepochopená pro své ambice a snahy o povznesení dívčího vzdělávání v českých zemích. To ji neodradilo a začala si pohrávat s myšlenkou založení dívčího gymnasia. Lze se domnívat, že pro tuto její iniciativu bylo určující setkání a následný vztah s Karolínou Světlou, která ji hluboce ovlivnila a inspirovala. Krásnohorská se nechtěla spokojit pouze s odbornými obory, ale chtěla něco víc. „*Kritizovala stav, kdy ze soukromých dívčích škol vycházely šestnáctileté dívky s menšími znalostmi, než jaké měli dvanáctiletí chlapci ze škol státních.*“¹¹¹

Prosazovala rovnoprávnost dívek a chlapců a snažila se o možnost, aby dívky mohly navštěvovat všechny dostupné obory na školách. Přičila se jí myšlenka, že žena se musí obětovat pro rodinu a tudíž není potřeba vzdělání. Hlásala nezávislost na muži. V hlavě se jí rodí nápad založení takové školy pro dívky, aby se docílilo rovnoprávnosti mezi chlapci a dívkami, a tím je bezesporu možnost dívek studovat na univerzitách. Její vytrvalé snahy nezůstaly bez odezvy, a roku 1890 došlo k založení dívčího gymnasia v Praze. Jedná se o první dívčí školu tohoto typu. Název dostala Minerva a vycházely z ní ženy připravené na další studium – vysokoškolské.

„*K organizační práci, která souvisela s přípravami k založení Minervy, se družím napsání několika spisků, týkajících se dívčího studia a ženské otázky, dále množství článků podobné tematiky v Ženských listech, které redigovala, a četné přednášky.*“¹¹² Cesta k založení Minervy byla však trnitá. Postoj vídeňské vlády, ale i nezájem veřejnosti a českých žurnalistů byl pro ni obrovským zklamáním, ale nevzdávala se a svou ideu prosazovala i nadále.

V červnu 1890 Krásnohorská vypracovává provolání Vzdělanstvu českému, kterým dává veřejnosti najevo založení Minervy, spolku pro ženské studium, který bude v budoucnu stejnojmenné gymnázium provozovat. V kontextu této práce je zajímavé, kdo mimo jiné figuroval mezi zakládajícím nebo přispívajícími členy nově založeného spolku. Je nutno uvést

¹¹¹ PÁNKOVÁ, Markéta. *Vzdělávání dívek v Čechách*. Praha: JITRO, 2008. ISBN 978-80-86935-06-5, str. 20.

¹¹² BEDNÁŘOVÁ, Věra. *Zakladatelky českého dívčího školství*. Brno: Univ. knihovna, 1957.

především brněnský spolek Vesna, přerovský spolek Vlasta, a dále kupříkladu ženské spolky v Chrudimi, Mladé Boleslavi, známé feministky a mnohé další společensky významné osobnosti. Žádost o povolení spolku podepsal také místodržitel František hrabě Thun (16. července 1890). Žádost o otevření gymnázia povolil ministr školství Paul Gautsch 26. července 1890. Na ustavující valné hromadě 27. září 1890 pak Minerva, spolek pro ženské studium převzal první střeoevropské soukromé dívčí gymnázium Minerva do své péče.¹¹³

Eliška Machová (1858 – 1926)

Narodila se v Brně v rodině tkalce. Vystudovala učitelský ústav a stává se učitelkou. Spojována je s brněnským spolkem Vesna. Zhlédla se v pražském Výrobním spolku a něco podobného se snaží prosadit v brněnské Vesně. Daří se jí to roku 1886, kdy je pod jejím vedením zřízena *První česká pokračovací dívčí škola ženské vzdělávací jednoty Vesna v Brně*. „Účelem školy bylo vzdělávat dívky pro dráhu výdělečnou, průmyslově zaměřenou. Po založení školy odešla do Opavy a v Kateřinkách založila pro dívky Hospodyňskou školu.“¹¹⁴ Kromě nižšího dívčího vzdělávání koketovala s myšlenkou vysokoškolského vzdělávání pro ženy.

František Mareš (1862 – 1941)

Působil jako dlouholetý ředitel Vesniných škol. Byl považován za velmi významnou brněnskou osobnost, nejen díky svému pedagogickému přínosu, ale také kulturním, kdy na jeho pozvání přichází do Brna Dušan Samuel Jurkovič a zanechává za sebou výraznou architektonickou stopu, která je dodnes nepřehlédnutelná. Mareš je pro mou práci významný především prostřednictvím svého působení jako ředitel Vesniných škol (k tomu podrobně v kapitole 5.3). Své zkušenosti také předával nově vznikajícím ženským vzdělávacím spolkům a jejich školám na Slovensku, kde ho ke spolupráci přizval Dušan Jurkovič.

Své zkušenosti s ženským vzděláváním rozšiřoval prostřednictvím cest po Evropských zemích i USA. Jeho zásluhy byly mimo jiné oceněny roku 1906, kdy byl jmenován školním radou. Poté, co se mu podařilo prosadit převedení Vesniných škol na městské školy, požádal o penzionování, nicméně i poté se věnoval rozvoji ženského vzdělávání na Slovensku (v spolupráci se spolkem Živěna).

¹¹³ Eliška Krásnohorská. *Wikipedia: the free encyclopedia*. [online]. 2001- [cit. 2016-02-16]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Eliška_Krásnohorská

¹¹⁴ BEDNÁŘOVÁ, Věra. *Zakladatelky českého dívčího školství*. Brno: Univ. knihovna, 1957.

Je zapotřebí připomínat nejen jeho pedagogický odkaz, ale také jeho velmi aktivní činnost v oblasti kulturní (např. intenzivně propagoval tvorbu Leoše Janáčka) a společenské, či politické. V rámci Brna jej lze jednoznačně považovat za významnou osobnost a to v mnoha směrech jeho působení.¹¹⁵

Karel Elgart Sokol (1874-1929)

Karel Elgart Sokol byl významnou brněnskou osobností své doby. Ačkoli je jeho význam spíše regionálního rázu, považuji za vhodné jej zmínit především vzhledem k jeho vztahu k Vesniným školám, kde působil jako učitel. Za svůj život vystřídal množství profesí: byl učitel, ředitel školy, spisovatel, dramatik či divadelní a literární kritik. Nejdříve učil pět let na obecní škole v Jaroměřicích nad Rokytnou, potom se uplatnil jako odborný učitel na vyšší dívčí škole spolku Vesna v Brně. Roku 1919 se stal ředitelem učitelských ústavů pro průmyslové a hospodyňské školy v Brně. Byl aktivním činovníkem mnoha brněnských spolků.

Dušan Samuel Jurkovič (1868 – 1947)

Pocházel z rodiny vzdělance a vlastence notáře Juraje Jurkoviče, vyrůstal v kultivované a spořádané rodině. I když společnost zná Jurkoviče jako stavitele s proslulou architekturou, je nutno podotknout a spojit si ho také s brněnskou ženskou vzdělávací jednotou Vesna.

Do Brna ho zlákal pozvání ředitele Vesniných škol Františka Mareše a vidina možné tvůrčí práce. Mareš si od Jurkoviče objednal zařízení Vesnina penzionátu a to včetně ložnic, kuchyně a knihovny. Poté co byl s tvorbou Jurkoviče spokojen, objednal si ještě další penzionát a navíc ještě sborovnu a v neposlední řadě i pracovnu ředitele.

Mezi Marešem a Jurkovičem panovalo přátelství. Ředitel Mareš se také stal v letech 1900 – 1906 prvním předsedou Klubu přátel umění (KPU) a architekt Jurkovič patřil mezi jeho nejlepší spolupracovníky, zejména v letech 1905 – 1906, kdy byl velmi aktivním členem výboru spolku. Toto přátelství bylo pak doživotní, oboustranné, živé a upřímné a přineslo jak školám spolku Vesna, tak i Jurkovičovi samému mnoho pozitivního. Ostatně ředitel Mareš naopak strávil po roce 1919 bezmála dvacet let na Slovensku na pozvání Jurkoviče a tamního ženského spolku Živena.¹¹⁶

¹¹⁵KALINOVÁ, Alena, NOVÁKOVÁ, Lenka. *Dcerám českým...: brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870-1920*. Vyd. 1. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007, ISBN 978-80-7028-303-5, str. 8.

¹¹⁶FLODROVÁ, Milena. *Jurkovič Brno a Vesna*. Brno: Doplněk, 2012. ISBN 978-80-7239-283-4, str. 12.

Vojta Náprstek (1826 – 1894)

Pocházel z rodiny majitelů lihovaru, do roku 1880 se jmenoval Adalbert Fingerhut, poté si začal říkat Vojta Náprstek. Studoval práva ve Vídni, a následně odchází do emigrace do USA, kde žil 10 let.

Byl to velmi významný vlastenec a bojovník za emancipaci žen. Snažil se přinést pokrok do domácností obyčejných lidí. Již tehdy bylo jeho myšlení značně pokrokové, mimo jiné prohlašoval, že ženy by měly v domácnosti používat co nejvíce strojků a pomůcek, které by jí ušetrily čas strávený péčí o domácnost, a místo toho se věnovat vzdělávání a sebezdokonalování.

Velmi často poukazoval na ženy americké, které pokládal za velmi podnikavé a samostatné. Pořádal přednášky pro ženy, na kterých české ženy seznamoval s novinkami pro domácnost, jako např. lednička, ždímačka, vaření na plynu, atd.

V návaznosti na četnost těchto přednášek byl založen v roce 1865 *Americký klub dam* se sídlem v Praze, jehož byl Náprstek doživotně protektorem. „*V. Náprstek dal klubu k dispozici své prostory a knihovnu. Kromě vzdělávání se klub věnoval i charitativní činnosti, pořádal akce pro děti, pečoval o hroby českých velikánů. Klub výrazně přispěl k výchově schopných, sebevědomých žen. Vystřídalo se v něm více než 1500 žen.*“¹¹⁷ Klub docílil toho, že ženy byly sebevědomější a samostatnější, což jim pomáhalo v tom zakládat další ženské spolky, ale také nové vzdělávací instituce.

¹¹⁷ PÁNKOVÁ, Markéta. *Vzdělávání dívek v Čechách*. Praha: JITRO, 2008. ISBN 978-80-86935-06-5, str. 12.

7 Závěr

Na tomto místě bych ráda uvedla, jak výrazně mne psaní této práce ovlivnilo. Již při výběru tématu jsem měla určitou představu o významu a přínosu českých elit, které se angažovaly v emancipaci českého národa. Avšak poté, co jsem zabředla do studia pramenů, se přede mnou obrazně řečeno otevřela netušeně rozsáhlá galerie osobností, které si plně zaslouží úctu generací následujících.

Dnes si již jen velmi obtížně můžeme představit, v jak nelehkém postavení se nacházely české osobnosti usilující o emancipaci národní či emancipaci žen. Vzhledem k tomu, že v určité míře se tato práce zabývá právě ženskou emancipací, se kterou je vzdělání žen neoddělitelně spojeno, nebylo možné se jí v textu alespoň zevrubně nezabývat.

Právě emancipační snahy žen prostřednictvím úsilí o rovnoprávnost ve vzdělání obou pohlaví se ukázaly jako velmi obtížně prosaditelné. Národní emancipační snahy byly něčím, oč usilovaly všechny národně uvědomělé osobnosti bez ohledu na pohlaví či společenské postavení. Poměrně snadno se tedy v této věci dosahovalo jednoty (myšleno samozřejmě v nadsázce a v kontrastu k ženským emancipačním snahám, neboť si jsem velmi dobře vědoma toho, kolik názorových proudů mezi politicky aktivními českými osobnostmi existovalo) a prosazoval se společný zájem. Naopak v případě emancipace žen takřka veškeré snahy narážely na konzervativní postoje mužů a ve výjimečných případech i některých žen, kteří se domnívali, že druhořadé postavení ženy je plně v souladu s jejím historickým údělem a jiná role jí ve společnosti nepřísluší. Je pochopitelné, že v dnešní době se takové názory jeví jako vskutku archaické, až absurdní, leč v době, do které je situována má práce, tento postoj převládal a bylo nutno jej vytrvalým úsilím změnit, což se nakonec v podstatě povedlo.

Jak bylo v textu mé práce mnohokrát zmíněno, ženy mohou dosáhnout rovnoprávného postavení s muži pouze tehdy, když budou mít stejný přístup ke vzdělání. Je to pochopitelné, neboť bez adekvátního vzdělání nebylo možno mužům profesně konkurovat a odpůrci mohli velmi snadno poukazovat na nekompetentnost žen. V práci jsem citovala některé myslitele, kteří takový názor vyjádřili a to dokonce i v dobách dřívějších. Pro mne především z úvodních kapitol vyplynula objektivní existence přirozeného práva žen zaujímat ve společnosti naprosto rovnocenné postavení vůči mužům. Nicméně jeho prosazení bylo spojeno s nesmírným úsilím.

Celé 19. století se mi jeví jako období, ve kterém se postupně (a za cenu překonání spousty překážek) dařilo prosazovat záměry vedoucí k postupnému budování samostatného dívčího středního školství. Proces to byl vskutku dlouhý, ale na jeho konci jsou dobře

fungující školy pro české dívky umožňující získat kvalitní vzdělání a v mnoha případech též studium na vysoké škole. Ze studia pramenů mě velmi zaujala píle a nasazení studentek, které byly ochotny obětovat mnohé pro dosažení vytouženého cíle – studia na vysoké škole. Obecně platí, že člověk si neváží toho, co je pro něj samozřejmé, co má kdykoli k dispozici a o co nemůže přijít. V dnešní době není možnost studia na vysoké škole považována za cokoli výjimečného. Avšak v dobách minulých, do kterých je situována má práce, se jednalo o skutečnou výsadu, privilegium, které mohly dosáhnout pouze ty nejlepší studentky. Právě toto enormní nasazení a výborné výsledky výrazně přispěly k nepochybné změně vnímání žen muži, jakožto osob druhořadých. Díky takovým studentkám se podařilo ukázat, že ženy jsou schopny podávat zcela rovnocenné výsledky jako muži a to v libovolných oblastech studia.

Přitom ani v dnešní době nelze hovořit o plné rovnoprávnosti žen vůči mužům a věřím, že je žádoucí, aby i nadále byly prosazovány emancipační prostředky, které mohou přispět k odstranění některých mezipohlavních nespravedlností (pravděpodobně jako nejviditelnější a nejpalcivější diskriminace žen v oblasti odměňování za vykonanou práci).

Domnívám se, že je dosti záhodno položit si otázku, zda i v dnešní době, kdy sice již není zapotřebí bojovat za ženskou emancipaci (alespoň co se týče oblasti vzdělávání), není u sociálně slabých rodin podobný problém, spočívající v nedostatečném vzdělání. S tím zásadně souvisí obtíž nalézt pracovní uplatnění a s neschopností vypořádat se s překážkami, které život v dnešním komplikovaném světě přináší. A ani další generace se nedokážou vymanit z tohoto neradostného koloběhu. Nutno přitom podotknout, že nastíněný problém se rozhodně netýká pouze ženského pohlaví.

Vzhledem k tomu, že k Brnu mám osobní vztah, velmi jsem ocenila možnost, zabývat se dívčími školami provozovanými spolkem Vesna. Byla jsem dosti překvapena významem těchto škol a odkazem, který celý spolek zanechal následujícím generacím. Po prostudování množství souvisejících materiálů mám za to, že spolek Vesna a její školy byly skutečným unikátem a to nepochybně přinejmenším středoevropského formátu, a to z mnoha důvodů. Stačí si jen uvědomit, jak obtížné muselo být prosadit svůj záměr v převážně německém Brnu. O to obdivuhodnější jsou výsledky, kterých bylo následně dosaženo. Vzhledem k počtu provozovaných škol a dalších zařízení, svým rozsahem aktivity Vesny jen obtížně naleznou srovnatelnou konkurenci.

Z dobových materiálů na mne doslova dýchlo nadšení a osobní iniciativa ať už ze strany pedagogického sboru tak ze strany žákyň. Svými bohatými a rozmanitými mimoškolními aktivitami spolek zcela jednoznačně přesáhl rámec běžných škol. Mnohem více se mi jevil jako společenství osobností nadchnutých pro společnou věc. Domnívám se, že

právě Vesniny školy musely být ve své době příkladem ostatním podobným iniciativám nejen v Českých zemích. Svědčí o tom kupříkladu aktivity Františka Mareše na Slovensku po svém penzionování.

Jako zásadní se mi jeví zjištění, že i přes obtíže, které musely být iniciativními osobnostmi překonány (byrokratické, organizační či společenské), při dostatečném nasazení a osobní obětavosti lze i tak dosáhnout stanoveného cíle. Na druhou stranu, dnes lze jen těžko posoudit, zda úspěšné projekty typu Vesniných škol či gymnázia Minerva, byly pouze pozitivními výjimkami, zatímco standardem byla zcela odlišná, nižší úroveň středního vzdělávání českých dívek. Bohužel se domnívám, že právě tomu do značné míry odpovídala tehdejší realita.

Po důkladném studiu tehdejších poměrů ve středním školství musím konstatovat, že i dnes nám má tehdejší školství co nabídnout, a že není radno opomíjet historickou zkušenost, která může přispět k posílení některých prospěšných trendů v dnešní době.

Seznam literatury a zdrojů

Literatura:

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha: Libri, 2005. 175 s. ISBN 80-7277-241-4.

BAHENSKÁ, Marie. HECZKOVÁ, Libuše. MUSILOVÁ, Dana. *Ženy na stráž!* Praha: Masarykův ústav, 2010. 335 s. ISBN 978-80-86495-70-5.

BEDNÁŘOVÁ, Věra. *Zakladatelky českého dívčího školství*. Brno: Univerzitní knihovna, 1957. 11 s.

BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. 506 s. ISBN 80-244-0248-3.

BYDŽOVSKÝ, Bohumil. *Naše středoškolská reforma*. Praha: Profesorské nakladatelství a knihkupectví, 1937. 331 s.

DRTINA, František. *Dívčí školství u nás a jinde*. Praha: nákladem Jednoty učitelek, 1905. 50 s.

FLODROVÁ, Milena. *Jurkovič Brno a Vesna*. Brno: Doplněk, 2012. 70 s. ISBN 978-80-7239-283-4.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 2005. 1049 s. ISBN 80-7203-124-4.

HÁJKOVÁ, Vanda. STRNADOVÁ, Iva. *Inkluzivní vzdělávání*. Praha: Grada Publishing, 2010. 224 s. ISBN 978-80-247-3070-7.

KALINOVÁ, Alena, NOVÁKOVÁ, Lenka. *Dcerám českým...: brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870-1920*. Vyd. 1. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007, 42 s. ISBN 978-80-7028-303-5.

KENNEDY, Paul. *Vzestup a pád velmocí. Ekonomické změny a vojenské konflikty v letech 1500 až 2000*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. 806 s. ISBN 978-80-710-6173-1.

KOLÁŘ, Zdeněk a kol. *Výkladový slovník z pedagogiky. 583 vybraných hesel*. Praha: Grada Publishing, 2012. 192 s. ISBN 978-80-247-3710-2.

- KOPÁČ, Jaroslav. *Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867 – 1914*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1968. 131 s.
- KOVÁŘÍČEK, Václav. *Materiály k dějinám pedagogiky*. Olomouc: rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, 1983. 149 s.
- KOVÁŘÍČEK, Václav. KOVÁŘÍČKOVÁ, Iva. *Vývoj školských soustav v Českých zemích*. Olomouc: rektorát University Palackého v Olomouci, 1989. 101 s.
- LENDEROVÁ, Milena. JIRÁNEK, Tomáš. MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2009. 430 s. ISBN 978-80-246-1683-4.
- LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má....* Praha: TRITON, 2008. 355 s. ISBN 978-80-7254-956-6.
- MALÍNSKÁ, Jana. „*My byly, jsme a budeme!*“. Praha: Knižnice dějin a současnosti, 2013. 250 s. ISBN 978-80-7422-219-1.
- MORKES, František. *Devětkrát o českém školství*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2004. 52 s. ISBN 80-901461-6-3.
- MORKES, František. *Učitelé a školy v proměnách času*. Plzeň: Pedagogické centrum Plzeň, 1999. 59 s. ISBN 80-7020-051-0.
- NEUDORFLOVÁ, Marie. *České ženy v 19. století*. Praha: Janua, 1999. 446 s. ISBN 902622-2-8.
- NEUHÖFER, Rudolf. *Deset úvah o středním školství*. Praha: Česká grafická Unie, 1930. 307 s.
- NORBERG, Johan. *Globalizace*. Praha: Nakladatelství Alfa Publishing, 2006. 202 s. ISBN 80-86851-32-X.
- PÁNKOVÁ, Markéta. *Vzdělávání dívek v Čechách*. Praha: JITRO, 2008. 35 s. ISBN 978-80-86935-06-5.
- VALÍŠOVÁ, Alena. KASÍKOVÁ, Hana (eds.) *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada Publishing, 2011. 456 s. ISBN 978-80-247-3357-9.

VESELÁ, Zdenka. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Brno: Masarykova univerzita, 1992. 147 s. ISBN 80-210-0458-4.

VESELÁ, Zdenka. *Příspěvek k dějinám českého školství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 203 s. ISBN 80-210-0458-4.

VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Eliška Krásnohorská*. Praha: Melantrich, 1987. 318 s.

VOJÁČEK, Milan. *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha: Scriptorium, 2007. 368 s. ISBN 978-80-86197-83-8.

WAIC, Marek. *Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2013. 211 s. ISBN 978-80-246-2259-0.

Vesna: sborník ke čtyřicátému výročí městských dívčích odborných škol v Brně. V Brně: Vesna, 1926, 47 s.

Desátá zpráva výroční dívčích škol Vesny v Brně za školní rok 1895/96. Brno: Spolek Vesna, 1896, 32 s.

Zpráva o činnosti ve správním roce 1919-1920, spolek Vesna v Brně. Brno: Spolek Vesna, 1920, 19 s.

Archiválie:

Moravský zemský archiv (MZA), G167 (Vesna), i.č. 141, *XIII. Výroční zpráva dívčích škol Vesny v Brně*.

Moravský zemský archiv (MZA), G167 (Vesna), i.č. 73, *Kronika spolku 1896 – 1897*.

Moravský zemský archiv (MZA), G167 (Vesna), i.č. 247, *Oslavy 30. výročí založení Vesny*.

Moravský zemský archiv (MZA), G167 (Vesna), i.č. 122, *Kronika dívčího lycea 1900-1907*.

Internetové zdroje:

KLOČKOVÁ, Lenka. 165 let Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. *MŠMT ČR*. [online]. © 2013 – 2016 [cit. 2015-10-13]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/165-let-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy>

Eliška Krásnohorská. *Wikipedia: the free encyclopedia*. [online]. 2001- [cit. 2016-02-16].

Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Eliška_Krásnohorská

Obrazová příloha

Obr. 1 Eliška Krásnohorská (1847 - 1926)

Obr. 2 František Mareš (1862 – 1941)

Obr. 3 Karel Elgart Sokol (1874-1929)

Obr. 4 Dušan Samuel Jurkovič (1868 – 1947)

Obr. 5 Karolína Světlá (1830 – 1899)

Obr. 6 Bohuslava Rajská (1817 – 1852)

Obr. 7 Magdalena Dobromila Rettigová (1785 – 1845)

Obr. 8 Vojta Náprstek (1826 – 1894)

Obr. 9 Eliška Machová (1858 – 1926)

Přehled týdenních hodin na českém lyceu dívčím jeví se takto:

Předmět učební	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	Úhrnem
Náboženství . . .	2	2	2	2	2	2	12
Jazyk český . . .	5	5	5	4	4	4	27
Jazyk německý . .	5	4	4	4	4	4	26
Jazyk francouzský	—	—	—	4	4	4	12
Zeměpis	2	2	2	2	2	1	11
Dějepis	—	2	2	2	2	3	11
Arithmetika . . .	3	3	2	2	2	3	15
Přírodopis	2	2	2	—	2	—	8
Přírodopyt	—	—	2	3	2	2	9
Kreslení od ruky a měř. tvaro- znalství	3	3	3	3	2	3	17
Krasopis	2	1	—	—	—	—	3
Úhrnem	24	24	24	26	26	26	150

Současně byl ministerstvem vyučování vydán zvláštní *zkoušební řád pro kandidátky učitelství na dívčích lyceích*. Zkoušky způsobilosti učitelské pro lycea dívčí konají se před komisí pro zkoušky způsobilosti učitelské na gymnasiích a reálkách, a tvoří její zvláštní sekci. Kandidátka musí mít aspoň 22 léta věku,^{*)} vykázat se maturitním vysvědčením ze střední školy vůbec nebo z ústavu učitelského nebo dívčího lycea, musí mít absolvováno šest semestrů studií universitních a z nich aspoň 5 na fakultě filosofické (jako posluchačka řádná nebo mimořádná), musí dále podati průkaz, že se účastnila prací svého oboru v ústavech universitních i že poslouchala mimo to přednášky o pedagogice a jazyku mateřském. Jako u kandidátů profesury, i zde by se měl žádati před přípustěním ke státní zkoušce průkaz vzdělání filosofického a pedagogického zvláštními kolokvii za doby studií konanými (jež by se dala nahraditi písemnými pracemi v semináři filosofickém nebo pedagogickém), jakož i kolokviem z přednášky o školském zdravotnictví.

^{*)} Zde jest ovšem zvláštní nesrovnalost: žáčky přijímají se do I. třídy lycea již v 10. roce, studium trvá do 16. roku, tříletí na fakultě do 19. roku — co má kandidátka dělati do 22. roku, kdy teprve ke zkoušce státní se smí hlásiti?

Obr. 10 Ukázka z knihy F. Drtiny, *Dívčí školství u nás a jinde* – týdenní přehled vyučovacích hodin na standardním dívčím lyceu

Asistentkou v ročníku na šaty byla sl. Blažena Veselá, práč a žehlič učila asistentka sl. Božena Spáčilová.

Účetnictví obstarávala sl. Filipa Janěková, písemní práce sl. Alojza Torvartlová.

Prodej v krámě spolkovém a prakt. cvičení chovanek kursu obchodního řídily učitelka sl. Marie Cetkovská a sl. Marie Homolková, na výpomoc byla jim absolventka obch. kursu Vesnina sl. Marie Mondscheinová.

Následkem upravení platů učitelských na školách veřejných zvýšeno služné a upravena pense v šeru učitelském, počínajíc 1. zářím r. 1898. Řádných porad šeru učitelského bylo v minulém roce školním deset, a mimo to byly porady téhodní každý pátek; jednalo se o klasifikaci chovanek, o sprostění školního a udílení podpor, o přestupcích disciplinárních, projednávány důkladně osnovy a organizace školní.

Ředitel Frant. Mareš byl na studijní cestě od 3.—21. června a prohlédl některé školy v Berlíně a v Petrohradě. Veřejnými přednáškami v Brně, v Ivančicích, v Kolíně v Čechách, v Kroměříži, v Kunštátě a v Prostějově působil na zařizování škol a kursů na další praktické vzdělávání mládeže, zvláště ženské, a poskytl potřebných pokynů na zařizení pokračovacích kursů v Uher. Brodě, v Ivančicích, v Prostějově a ve Vítkovicích. Ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci dostávalo se letos opět různých potřebných informací. Na požádání zem. poslance a purkmistra města Olomouce, p. K. Brandhubera, informován o ústavech Vesniných a jejich zařizení ředitel něm. měštanských škol v Olomouci p. J. Föhner.

Šer učitelský vypracoval letos podrobné osnovy a postupy vyučovací a hotovil jako v letech minulých různé praktické pomůcky vyučovací.

Odborná učitelka, sl. Eliška Kozlová, pořádala a spravovala muzeum národopisné. S odb. učt. sl. Žofii Zvěřinovou účastnila se v měs. září min. roku kursů národohospodářských, pořádaných v Praze národohospodářskou společností. Obě přednášely v Brně a v Prostějově. Odb. učt. pí. Josefa Páleníková podnikla o prázdninách delší cestu studijní po západní Evropě. Odb. učt. p. Karel Elgart byl literárně činným a uveřejnil některé práce v Lumíru, v Mor. Revui a j. Odb. učt. p. Josef Němec byl mimořádným posluchačem na brněnské technice. Mladší učitelka sl. Frant. Žáková vybyla v podzimním období s vyznamenáním zkoušku pro školy obecné u brněnské komise zkušební a připravuje se na zkoušky další. Učitelka hudby, koncertistka sl. Ludmila Perglerová, vybyla před pražskou komisí v dubnu t. r. státní zkoušku ze hry na píáno a na housle s vyznamenáním, a učitelka šatů sl. Vítězka Šubrťová učinila s velmi dobrým prospěchem zkoušku za učitelku ženských prací na školách měštanských.

Všichni členové šeru učitelského starali se studiem, cestováním a p. všemožně o prohloubení a rozšíření obzoru vzdělávacího

Obr. 11 Ukázka z XIII. výroční zprávy dívčích škol Vesny v Brně – aktivity členů učitelského šeru související s rozvojem dívčího vzdělávání i jiné aktivity

IV. Učebnice.

I. třída: Bartoš, Čítanka I. (90 kr.) — Benda, Měřictví pro měst. školy dívčí (82 kr.) — Groulik-Úlehla, Přírodopis pro školy měšťanské dívčí I. (55 kr.) — Haardt-Zdeněk, Zeměpisný atlas 50 kr. — Hofman-Leminger, Přírodopyt I. (55 kr.) — Kolísek, Cyrilský kancionál (45 kr.) — Koníř, Mluvnice pro školy měšťanské (80 kr.) — Kopecký, Početnice pro školy měst. (36 kr.) — Pivoda, Zpěv jednohlasný op. 57. seš. 1. b. (60 kr.) — Říha, Německá mluvnice a čítanka pro školy měst. I. (60 kr.) — Schuster-Srdínko, Biblický dějepis (50 kr.) — Tille, Zeměpis pro školy měst. I. (50 kr.) — Výtah z velkého katechismu (18 kr.) — Zelený, Dějepis I. (70 kr.)

II. třída: Bartoš, Čítanka II. (1 zl. 40 kr.) — Benda, Měřictví (82 kr.) — Haardt-Zdeněk, Zeměpisný atlas (50 kr.) — Hofman-Leminger, Přírodopyt II. (50 kr.) — Kolísek, Cyrilský kancionál (45 kr.) — Koníř, Mluvnice (80 kr.) — Kopecký-Šebesta, Početnice II. (50 kr.) — Pivoda, Zpěv dvouhlasý op. 70. seš. 1. b. (40 kr.) — Pokorný-Rosický, Přírodopis II. (85 kr.) — Říha, Německá mluvnice a čítanka II. (60 kr.) — Schuster-Srdínko, Biblický dějepis (50 kr.) — Tille, Zeměpis II. (55 kr.) — Výtah z velkého katechismu (18 kr.) — Zelený, Dějepis II. (70 kr.) —

III. třída: Bartoš, Čítanka IV. (1 zl. 25 kr.) — Haardt-Zdeněk, Zeměpisný atlas (50 kr.) — Hofman-Leminger, Přírodopyt III. (55 kr.) — Kolísek, Cyrilský kancionál (45 kr.) — Koníř, Mluvnice (80 kr.) — Kopecký, Šebesta, Početnice III. (45 kr.) — Nápravník, Nauka o geometrických útvarech II. (45 kr.) — Pivoda, Op. 70., seš. 1. b. (40 kr.) — Pokorný-Rosický, Přírodopis III. (85 kr.) — Říha, Německá mluvnice a čítanka III. (60 kr.) — Špachta, Katolická liturgika (35 kr.) — Tille, Zeměpis III. (60 kr.) — Zelený, Dějepis III. (70 kr.) —

IV. třída: Bartoš-Bílý-Čech, Malá slovesnost (2 zl. 30 kr.) — Mluvnice I. (1 zl. 20 kr.) — Emingrová, Sbírka francouzského čtení (1 zl.) — Hejzlar-Hofman, Fysika pro ústavy učitelské II. (75 kr.) — Janoušek, Geometrie pro ústavy učitelské (1 zl. 40 kr.) — Kozenn-Jireček-Metalka, Zeměpisný atlas (2 zl. 80 kr.) — Letošník, Dějepis I. (1 zl. 30 kr.) — Rosický, Nerostopis pro nižší tř. šk. středních (60 kr.) — Říha, Německá mluvnice a čítanka pro školy stř. a úst. uč. (1 zl. 80 kr.) — Štastný, Učení katolického náboženství (64 kr.) — Šubrt, Učebnice a čítanka francouzská I. (90 kr.) — Tille, Zeměpis pro školy stř. I. sv., 1. část. (70 kr.) — Tůma, Arithmetika pro III. a IV. tř. gymn. (90 kr.) —

V. třída: Bartoš-Bílý-Čech, Malá slovesnost (2 zl. 30 kr.) — Hejzlar-Hofman, Skladba (1 zl.) — Emingrová, Sbírka francouzského čtení (1 zl.) — Hejzlar-Hofman, Fysika II. (75 kr.) — Janoušek, Geometrie (1 zl. 40 kr.) — Kozenn-Jireček-Metalka, Zeměpisný atlas (2 zl. 80 kr.) — Letošník, Dějepis II. (1 zl. 48 kr.) — Polívka, Rostlinopis pro nižší tř. šk. stř. (1 zl. 45 kr.) — Procházka, Katolická mravověda pro 7. tř. gymn. (1 zl. 5 kr.) — Šubrt, Učebnice a čítanka francouzská II. (1 zl. 10 kr.) — Tille, Zeměpis I. sv. 2. část (1 zl. 40 kr.) — Trnka, Německá čítanka pro III. a IV. tř. šk. stř. (1 zl. 80 kr.) — Tůma, Arithmetika pro III. a IV. tř. gymn. (90 kr.) —

Obr. 12 Ukázka z XIII. výroční zprávy dívčích škol Vesny v Brně – seznam užívaných učebnic

	Vyšší škola dívčí:					Kurs obecní	Průmyslová škola:					Úhran:		
							Dvouletá:		Roční:		Kurs šití			
	I.	II.	III.	IV.	V.		1.	2.	A.	B.				
7. Znamky za II. pololetí.														
1. Mravné chování:														
chvalitebné	47	36	34	45	42	16	39	35	35	40	33	42	38	482
uspokojivé										3				3
zákonné														
méně zákonné														
nezákonné														
2. Pilnost:														
vytrvalá	35	30	31	44	40	16	38	31	29	28	32	27	28	419
náležitá	12	6	3	1	2		1	4	5	11	1	5	10	61
dostatečná									1	4				5
nestálá														
3. Prospěch:														
výborný	19	19	15	29	23	11	26	16	15	22	23	26	17	261
chvalitebný														
dobrý	25	17	19	16	19	5	13	19	26	18	10	16	21	218
dostatečný														
nedostatečný	3									3				6
Nezkoušeny		1		1			1	1	1			1		6
8. Školné:														
úplné školné platilo	15	13	13	20	35	8	16	30	20	19	16	33	22	260
slevené školné platilo	16	22	20	17	10	9	17	14	24	20	23	3	36	231
na nejmenší miru slevené	16	3	4	11	2	1	11	4	3	14	1	19	2	91
Celkem	47	38	37	48	47	18	44	48	47	53	40	55	60	582

Obr. 13 Ukázka z XIII. výroční zprávy dívčích škol Vesny v Brně – známky za II. pololetí školního roku 1898 – 1899

V. šaty.

Prací sukně zvonová a sukně modní; střih na život dvoudílkový a trojdílkový, rukáv pro dospělou a pro silnou, kabát přiléhající, kabát polopřiléhavý, dětské střihy.

Kursy na vaření.

Polévky: bramborová, hrachová, petrželová, čočková, kmínová, zeleninová, zelná, ovesná, chlebová, zasmažená s těstem, polévka s konzervy a z kostí.

Masa: karbenátky, roštěnky, guláš, zadělávané telecí, plíčka.

Příkrmy: zelí, brambory, dušená rýže, bramborová kaše, nočky, zemlové knedlíky, omáčky.

Moučníky: jablečkový závin, kynuté knedlíky s povídlím, nudle s makem, buchtý s makem, koláče s povídlím, omélety, vdolečky, zemlovka, šišky s omáčkou povídlí, rýže s jablky.

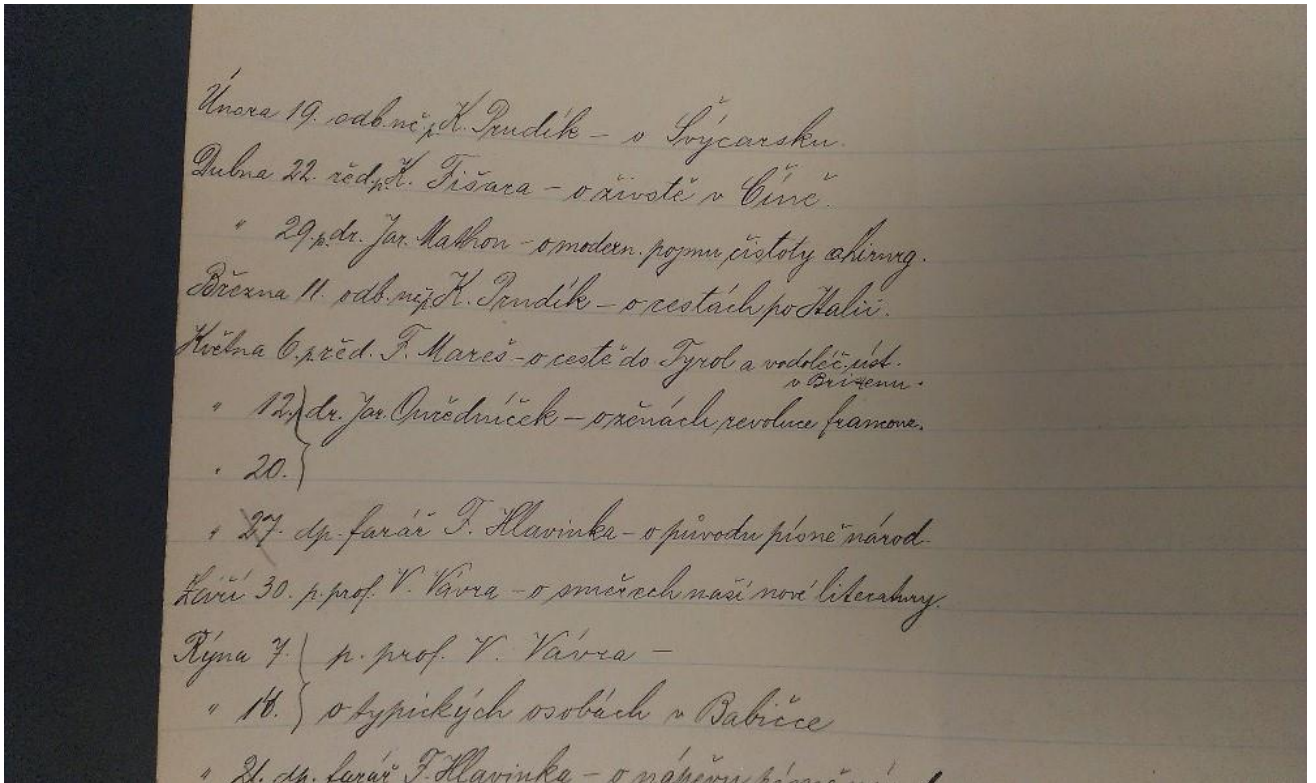
Jak již naznačeno, snaha prospěti třídám pracujícím a poskytnouti jim dle možnosti všeho, čím hospodářský stav jejich by se povznesl, vedla k tomu, že vedle stávajících kursů na prádlo a šaty zřízen též kurs na vaření. Jak byl přijat od těch, pro něž uchystán, viděti z toho, že z 50 účastnic jeho bylo 33 dělnic. A milý byl pohled na skupinu dívek, které s chutí a s úsměvem, čile a vesele měly se ku práci, jež rázem z unavených, denní klopotou utýraných dělnic učinila bytostí jiné, zářící klidem a spokojeností. Smášno bylo by snad opěvati plotnu a hrnce, ale kdyby všechny ženy, zejména ženy pracujících tříd, vycítily a pochopily kouzlo, jaké má v domácnosti čistá plotnička třeba s krměmi chudými, našly by poklad, našly by talisman, jímž úspěšněji bojovaly by s nedostatkem hmotným i mravním. Oč vzrostl by počet útulných domácností, pravných „domovů“, oč zlepšilo by se zdraví, přibýlo sil a ubylo steskův a skutečné bídě! Jeť položka za stravu největší položkou v rozpočtu dělničkové, a s ní hospodaří žena. Oč více pořídí za zlatku hospodyně znalá různých výhod, znalá hodnoty potravin, než jiná, které nebylo možno o tom se poučiti! A kde se tak mělo státi? Sotva škole odrostla, vstoupila do továrny; matka, první povolání učitel v tomto oboru, za nejlepší vůle nemohla vždy učiniti úkolu svému zadosť, buď že jí samé nedostávalo se náležitěho rozhledu, buď že byla zaměstnána mimo dům. Potřebny jsou tedy kursy, které by seznamovaly dívky pracující s úkolem hospodyňským.

Účastnice kursů také chápaly jejich význam a vážily si vyučování; nemohla-li náhodou večer přijíti některá, ihned místo její zaujala jiná ze skupiny druhé, ráda jsou, že bude o jednu více vařiti. Střídalyť se dvě skupiny; první vařivala v pondělí, ve středu, v pátek, druhá v úterý, ve čtvrtek, v sobotu; tím bylo jim možno docházet i do kursů šicích.

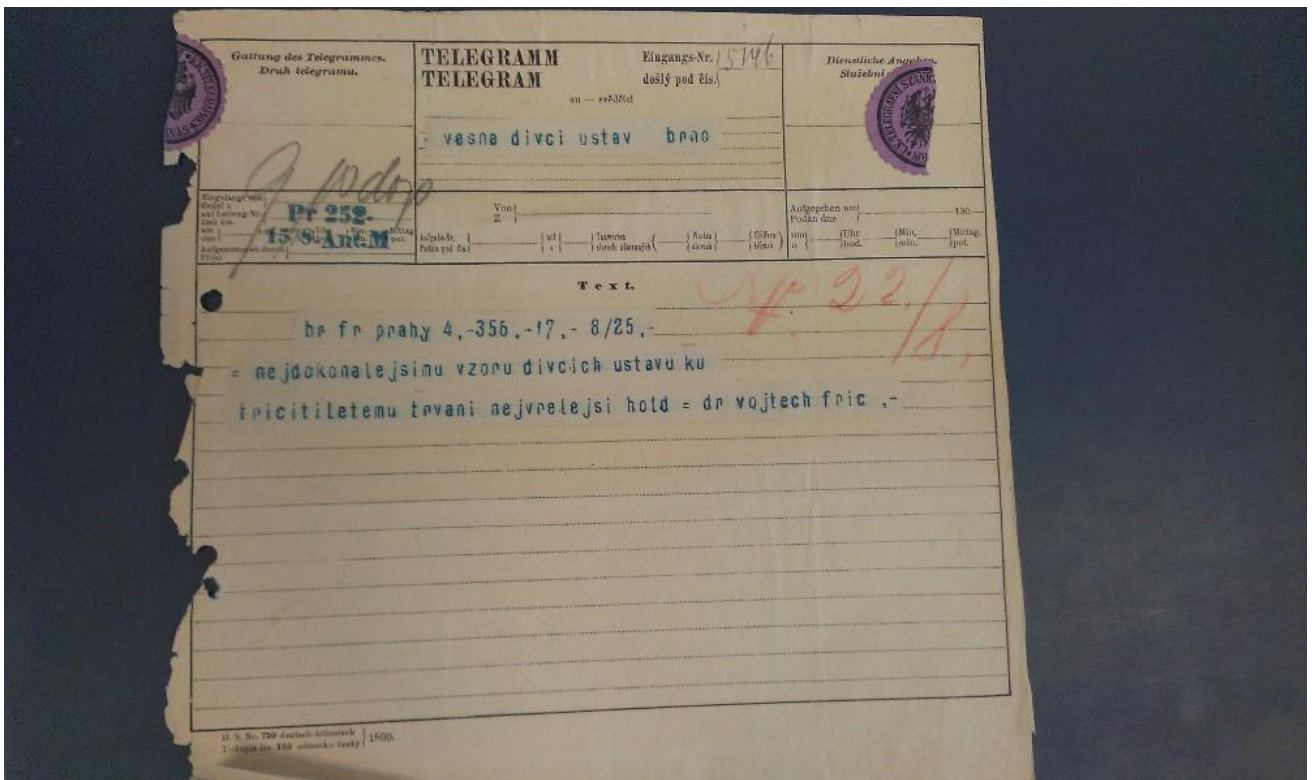
Poplatek z osoby za večer obnášel 13 kr. (10 kr. na stravu, 3 kr. na světlo, otop, prádlo).

Účastnice poplatek samy mezi sebou vybíraly, vždy na dvoje vaření napřed, zapisovaly a odváděly učitelce. Poučovány byly o ceně,

Obr. 14 Ukázka z XIII. výroční zprávy dívčích škol Vesny v Brně – program výuky vaření ve večerní škole spolku Vesna

Obr. 15 Ukázka z kroniky spolku Vesna v letech 1896 – 1897 – část seznamu přednášky uskutečněných v rámci spolku Vesna

Obr. 16 Ukázka ze sbírky listin k 30. výročí spolku Vesna – blahopřejný telegram

Anotace

Jméno a příjmení:	Kateřina Režňáková
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Pavel NEUMEISTER, Ph.D.
Rok obhajoby:	2016

Název práce:	Dívčí středoškolské vzdělávání na přelomu 19. a 20. století a jeho vývoj
Název v angličtině:	Girls' secondary education in the 19th and 20 century and its development
Anotace práce:	Diplomová práce se zaměřuje na středoškolské vzdělávání na přelomu 19. a 20. století. Vzdělávání do značné míry ovlivňuje emancipační proces českých žen. Dochází k výraznému posunu kupředu ve vnímání sociálního postavení a vzdělávání žen a dívek. Zakládají se ženské spolky, v jejichž čele se střídají silné osobnosti. Ve své diplomové práci se zaměřuji převážně na brněnský vzdělávací spolek Vesna.
Klíčová slova:	Dívčí školství, emancipační proces, dívčí lycea, dívčí gymnázium, středoškolské vzdělávání, vysokoškolské studium dívek, ženské spolky, vzdělávací činnost, významné osobnosti,
Anotace v angličtině:	The thesis is focused on secondary education in the 19th and 20th centuries. Education largely affects the emancipation process Czech women. There is a significant move forward in the perception of social status and education of women and girls. Establish a women's associations, headed by alternating strong personalities. In my dissertation, I focus mainly on the Brno Educational Association Vesna.
Klíčová slova v angličtině:	Girl's education, The emancipation proces, girl's lyceums, girl's grammar school, secondary education, university education of girls, women's clubs, educational activity, celebrities,
Přílohy vázané v práci:	Obrazová příloha
Rozsah práce:	67 stran
Jazyk práce:	český